

TIMÓTH FERENC

*A weimari
demokrácia és a
hitleri birodalom
rövid története*

Timóth Ferenc
WEIMARI DEMOKRÁCIA
ÉS A HITLERI BIRODALOM
RÖVID TÖRTÉNETE

TIMÓTH FERENC

*A weimari
demokrácia és a
hitleri Birodalom
rövid története*

BUDAPEST

Sorozatszerkesztő:
SIMOR ANDRÁS

Tipográfia:
DOMJÁN ISTVÁN

© Timóth Ferenc, 2006

I. fejezet

A nemzetiszocialista ideológia gyökerei

Bár nem a haladás erői irányították és vitték véghez a német birodalom egyesítését a XIX. században, imponáló az erőfeszítés, amellyel a történelem folyamán sok megpróbáltatást és csapást átélő német nép a nemzet felemeléséért dolgozott. A munkásságot a nemzeti érzés főleg a francia háború győzelmes befejezése után (Sedan) hatotta át.

Az értelmiség és a tudósok ott állottak a porosz állam keletkezésénél, végigkísérték és segítették annak fejlődését. Tevékenységük többnyire az uralkodó osztály által teremtett rend igazolására, az általuk képviselt érdekek tudományos megalapozására szorított. Bíráló hangot alig hallani és ha az imperializmus korszakában időnként mégis felcsendül, a helyzetet legtöbbször nem a haladás nézőpontjából, hanem konzervatív oldalról kritizálja.

A német tudósok elsősorban a filozófiai rendszerek területén alkottak jelentőset. E rendszereknek sok esetben kimondott vagy ki nem mondott célja a sokat sóvárgott erős és hatalmas „Állam” megteremtése, illetőleg ennek elméleti megalapozása volt. Ez vezette Fichtét az államról szóló műve megírásában és ez a végső következtetése a filozófia egyik legnagyobb rendszerezőjének, Hegelnek is.

„Innen van az – írja Engels Ludwig Feuerbach-ról írott munkájában Hegelről –, hogy a jogfilozófia végén megtudjuk, hogy az abszolút eszmének abban a korlátolt rendi alkotmányú monarchiában kell megvalósulnia, melyet III. Frigyes Vilmos oly makacsul ígéretett alattvalóinak”.

Fischer angol történész, a Tudományos Akadémia elnöke így ír Hegelről az 1939-ben Európa történetéről kiadott műve II. kötetében:

„Hegel szellemi tekintélyének egész súlyával támogatta azt a tanítást, hogy az állam »a földön járó isten«, hogy az államok fő-

löttek állnak kötelezettségeiknek, hogy a joghoz hatalomra van szükség, s hogy a hatalom jogot jelent.

Könnyű belátni, hogy milyen éles és állandó összeütközés van az államnak e misztikus felfogása és a Rousseau-tól származó elméletek között, amelyek az államot önkéntes választásra és közös beleegyezésre alapított társadalmi szerződés termékének tekintik.”

Ilyen ideológiai alátámasztást és segítséget azonban nemcsak a filozófia adott az államnak, hanem a történelem és a közgazdaságtan is. A tudósok megkísérelték, hogy a francia forradalom nyomán kialakuló elméleteket átírják, hogy megteremtsék – ahogyan többször nevezték – az „igazi szocializmust”.

A történészek közül Treitschke, a berlini egyetem tanára ebben az időben kezdte hirdetni a német nép magasabb rendű hivatását. Tanítása nyomán erősebbé vált a hit, hogy e nép, amely ilyen mostoha körülmények között is ennyi eredményt tudott felmutatni, most már, hogy nemzeti egységét kivívta, ki fogja ütni a nyeregből azokat az államokat, amelyek a szerencse kegyeltjeként szerezték hatalmas gazdagságukat.

Treitschke a tenger és a gyarmatok felé irányította a figyelmet, ahol a jól végzett munka gyümölcse várta szerinte Európa mostoha gyermekeit.

A hatalmas ütemben nekilendülő német ipart a fejlettebb nyugati államok áruinak versenye fenyegette, ezért lefektették a külföldi versenytársak megfékezését szolgáló intézkedések elvi alapjait. Friedrich List, az akkor élő leghíresebb német közgazda volt az, aki a védvámrendszert kidolgozta, amely később mintaképül szolgált mindazon államoknak, melyek csak később nyertek tért a világ-gazdaságban. List nemcsak az iparosodás, hanem a nemzetállam propagálója is volt, rendszerében erős autarchiára törekvő vonások is mutatkoznak. Így gazdasági síkon ősévé vált a későbbi nagytér-gazdasági elképzeléseknek.

Friedrich Nietzsche különbözött az előzőktől, nem volt odaadó híve és dicsérője a német államnak és az uralkodó földbirtokos junker és tőkés rendszernek. Főként a kultúra visszaesését látta és fájlalta, amely a gyors iparosodás folytán felszínre került nyárs-polgári tömegek ízlésének és műveltségének alacsonyrendűségével járt együtt.

Mindebből nem az imperializmusra vonatkozólag szűrt le kedvezőtlen következtetéseket, hanem a demokratikus rendet vádolta a nivó csökkenéséért. Éppen ezért hirdette egy ideális társada-

lomnak, a „felsőbbrendű ember” uralmának eljövételét. Nietzsche ismerte a fennálló társadalom ellentmondásait és nagy hatást gyakorolt korának és az őt követő kornak értelmiségére.

Ez a hatás tükröződött vissza később az 1920-as évek értelmiségének egy részében is, amely a kapitalizmusból és a weimári polgári alkotmányos demokrácia tehetetlenségéből egyformán kiábrándult.

II. fejezet

Németország és az első világháború

A nagytőke és nagybirtok terjeszkedési törekvései a XX. század elején hatalmas pártfogóra találtak II. Vilmos császár személyében. A határtalan becsvágytól sarkallt uralkodó élére állt a hódítani kívánó törekvéseknek és olyan politikába kezdett, amelynek mély gyökerei voltak a porosz történelemben. Majd minden intézkedése az eljövendő háború csíráit rejtette magában. Beszédeivel, akcióival, a népet egyre inkább a túlzó nacionalizmus, a sovinizmus felé hajtotta.

Ez a propaganda a militarizmussal párosult. Az ezzel a szellemmel átitatott emberek számára a háború kívánatos és férfias próbát jelentett és ha széles rétegek így gondolkodtak, még sokkal inkább egyetértett ezzel a törekvéssel a kasztvá merevedett tisztikar, amelynek a háború a dicsőség és gyors előmenetel lehetőségét kínálta.

A sovinizta közhangulat és a militarista hadiszervezet erejének tudatában a császár támogatott minden olyan akciót, amely hatalmának növelését szolgálta. Elősegítette a tengeri flotta folyamatos bővítését, ami az Angliával való viszony fokozódó kieleződéséhez vezetett. A Berlin – Bagdad vasút építkezéseinek megindításával utat keresett a Közel-Kelet és India felé.

Ez a politika élesedő légkört teremtett a már hosszabb ideje aránylag békés Európában. A háború kitörése nagymértékben a császár magatartásától függött és II. Vilmos nem hazudtolta meg önmagát. Ferenc Ferdinánd Habsburg trónörökös meggyilkolása-kor teljes támogatást ígérve az Osztrák-Magyar Monarchiának, megüzentette a háborút.

A sovinizmus hulláma elborította Németországot, a szociáldemokrácia számos vezetőjét is megtévesztve. A párt a többi politikai erővel együtt megszavazta a hadihiteleket.

A háború hamarosan igazolta, hogy a német vezetés alaposan elszámította magát. A Marne-i csata után (1914. szeptember) a nyugati fronton megkezdődött a hosszú és eredménytelen állóhá-

ború, lövészárokharc. A tengeri ütközetek tovább rontottak a hadihelyzeten.

Amint Ludendorfnak és Hindenburgnak, a két fővezérnek későbbi vallomásaiból kiderült, a hadvezetőség már ebben az időben számolt a vereséggel, csupán másodrendű lehetőségben bízva folytatta a háborút. A császár hiúságában sértve, csak „mint győző” volt hajlandó békeajánlatot tenni. Ezt visszautasították. A tengeralattjáró-harc megindítása, amelyhez a német vezérkar oly nagy reményeket fűzött, „eredményül” Amerikának a háborúba való belépéséhez vezetett 1917 tavaszán. Az időközben megalakult szovjet állammal viszont megkötötték a brest-litovszki békét.

A hadifegyelem és a hadi helyzet romlott. 1918. október 2-án Ludendorft sürgetésére a császár elküldte békeajánlatát a szövetségesekhez, közölve, hogy elfogadja az általuk szabott feltételeket. Ezzel a négyesztendő harc véget ért.

A háború évei alatt Németország belsőleg is nagy változáson ment át. A birodalmi gyűlést elnapolták, és miután a pártok a háború mellett foglaltak állást, alig hívták össze azt. 1916 végén megszervezték az úgynevezett „belső frontot”. A birodalom bel- és külügyeit úgyszólván kizárólagos joggal a két fővezér irányította. Felállították a legfőbb háborús központot. A mezőgazdasági és ipari termelőapparátust és az elosztást központilag szabályozták. Ilyen szervezettség alapján a külső és belső hadigépezet a lehetőségekhez mérten a legnagyobb pontossággal működött a háború első esztendeiben.

Belső politikai hadállása az uralkodó rétegnek csak 1916-ban kezdett gyengülni, amikor Karl Liebknecht, a baloldali szocialisták egyik vezetője, megszervezte a Független Szocialista Munkáspártot. Liebknecht mellett Rosa Luxemburg, Klara Zetkin, Franz Mehring és mások voltak azok, akik következetesen folytatták a harcot az imperialista célokat követő vezetéssel szemben. Ez a csoport alakította meg később a Spartacus-szövetséget.

A háború utolsó éveiben a lakosság jelentős része ráébredt arra, hogy vezetői becsapták és, amint a hadi helyzet egyre reménytelenebbé vált, úgy kapott lábra és úgy nőtt az elkeseredés forradalmi hangulattá.

1918. október 28-án a Kielben horgonyzó Markgraf nevű hadihajó tengerészei kezdték meg a lázadást, mivel kilátástalan ütközetbe akarták hajszolni őket. A lázadás gyorsan terjedt. A kikötővárosokban és az ország nagyobb helyiségeiben munkás- és kato-

natanácsok vették át a hatalmat. November 9-én a forradalom elsöpörte a császárságot és II. Vilmos külföldre menekült. A hatalmat a szociáldemokrata párt által vezetett koalíció ragadta kézbe. A kormány élére Friedrich Ebert került, a mérsékelt szociáldemokraták vezető embere. Csakhamar bebizonyosodott azonban, hogy a bizonytalanul kísérletező szociáldemokrata—liberális—keresztény centrum összetételű koalíciós kormány nem tudja rendbe hozni az országot. Rendelkezései, bár az új rendszer erősödését szolgálták, nem érintették érzékenyebben a gazdasági alapot, a monopóliumokat, trösztöket, a nagybirtokot és a bürokráciát. A szociáldemokrácia vezetői abba a hitbe ringatták magukat, hogy a parlamenti többség elérésével, a politikai hatalom birtokbavételével elérik a társadalom gazdasági alapszerkezetének megváltoztatását is.

A régi uralkodó rétegek közben újrendezték soraikat. A tiszti- és altiszti kar egyes elemei ellenforradalmi szervezeteket alakítottak. A kormány nem folytatott harcot e szervezetek ellen, nem egyszer felhasználta őket a munkásság akcióinak szétverésére is.

A baloldali szocialisták előtt, akik ekkor már kapcsolatban álltak a győztes orosz forradalommal, nem volt kétséges, hogy a kormány intézkedései nem egy demokratikus szocialista állam építését segítik elő. Rosa Luxemburg és Karl Liebknecht vezetésével a Spartacus-szövetség az elégedetlen és forradalmi munkásságnak egyre szélesebb tömegeit nyerte meg. Az ellentét a spartacusosok és a kormány között kiéleződött. 1918 karácsonya körül az utcai tüntetések, összecsapások gyakorivá váltak. Karácsonykor a matróz-hadosztály fellázadt és Liebknechték kezükbe kerítették Berlinben a hatalmat.

Ekkor új ember jelent meg a láthatáron. Gustav Noske teljhatalmat kért a kormánytól vállalva a spartakisták leverését. Noske szociáldemokrata vezető, Hoffmann tábornok különítményével, leverte a forradalmárokat és a két vezért, Liebknechtet és a „Rote Rosát” felkoncolták. Alig egy hónap múlva meggyilkolták Bajorország kormányzóját, a független szocialista Kurt Eisnert és néhány hónapra rá vérbe fojtották a bajor tanácsrendszert is. A német állam formálisan is köztársasággá alakult és rövidesen elkészült alapokmánya, a *weimari alkotmány*. Ennek alapján a 20-as évek Németországát *weimari köztársaságnak* nevezték.

III. fejezet

A weimari köztársaság a békeszerződést követő években. Jóvátétel.

Az első világháborút lezáró béke túlkapásaival, szélsőséges követeléseivel olyan hangulatot teremtett Németországban, mely alkalmas volt az uralkodó rétegek későbbi követeléseinek alátámasztására. J. M. Keynes: *A béke gazdasági következményei* című művében írta erről a helyzetről:

„Beteges önámítás és meggondolatlan elbizakodottság hatása alatt a némettség felborította az alapot, melyen éltünk, és amelyre építettünk. De a francia és angol nép szóvivői is segítettek, hogy teljessé tegyék a németek által megkezdett rombolást, mert ez a béke, ha végrehajtására sor kerül, ahelyett, hogy helyreállítaná, még jobban meg fogja gyengíteni a háború által megrongált, amúgy is érzékeny és komplikált szerkezetet, mely egyedül képes arra, hogy Európa népeinek munkát és életet biztosítson.”

A híres angol közgazdász e sorait, melyekben felemeli szavát az imperialista béke feltételeivel szemben, az idő teljes mértékben igazolta.

A békeszerződést a delegátusok 1919 júniusában írták alá Versailles-ban. A német birodalom elvesztette Elzász – Lotharingiát, országrészeket kellett átengednie Lengyelországnak, Csehszlovákiának, összesen mintegy 131 000 négyzetkilométer területi veszteség érte. Elvették gyarmatait és óriási jóvátételi szolgáltatást szabtak ki rá. Az elszakított területekkel Németország elvesztette gabonatermelésének 15, széntermelésének 30, ércbányáinak 80, ónércének 70 százalékát. Köteleznie kellett magát, hogy öt esztendőn át évenként 200 000 tonna űrtartalmú hajót épít az Antantnak, tíz éven át 27 millió tonna szenet szállít. Jelentős összeget képviseltek a lefoglalt készárúk és a német vagyonok is. A kereskedelem terén meg kellett adnia az Antant számára a legnagyobb kedvezményt és hosszú évekre a vámmentességet is. Németország blokádját viszont még sokáig nem szüntették meg.

„A háború előtti német gazdasági rendszer – mondja J. M. Keynes – három nagy tényezőtől függött. Ezek: I. a tengerentúli kereskedelem, melyet a kereskedelmi tengerészet, a gyarmatok, a tőkebefektetések, a kivitel és a kereskedők tengerentúli összeköttetései képviselnek; II. a szén és vas, valamint az ezekből táplálkozó ipar; III. a szállítási- és tarifarendszer. Ezek közül az első és nem is a legkevésbé fontos volt a legkönnyebben megsebezhető. A békeszerződés célja mind a háromnak, de különösen az első kettőnek rendszeres tönkretétele.” (Keynes: i. m. 48. o.)

Az egyezménynek a megszállásra vonatkozó része sem volt enyhébb. Ezek az intézkedések a következőkben foglalhatók össze: a Rajnától nyugatra fekvő német területeket a hídfőkkel együtt a győzők 15 évre megszállják (428. cikkely), ha azonban a szerződés feltételeit Németország híven teljesíti, akkor a kölni tartományt öt év után, a koblenzit tíz év után kiüritik; ha 15 év lejártával „a szövetségeseknek nem lesz elegendő garanciájuk Németország támadó fellépése ellen, a megszálló csapatok visszavonása halasztható, míg a kellő garanciákat meg nem kapták (429. cikkely)”; ha a megszállás idején vagy a 15 év lejártával a jóvátételi bizottság azt fogja látni, hogy Németország vonakodik eleget tenni jóvátételi kötelezettségeinek, a szövetséges és társult hatalmak azonnal újra megszállhatják részben vagy egészben a 429. pontban jelzett területeket (430. cikkely).

Tekintettel arra, hogy egy sor kérdést a békét diktáló hatalmak nem tartottak szükségesnek végleg rendezni, e kérdések elintézésére és a békeszerződés pontjainak betartására bizottság alakult (Reparationskommission), mely mindezen ügyeket intézte. A Versailles-ba kiküldött német pénzügyi szakértők nem túloztak, amikor kifejtették, hogy ennek a bizottságnak, mely nem Németországban székel, hasonlíthatatlanul nagyobb jogköre lesz, mint volt a császárnak.

A jóvátétel normális fokát Keynes kétmilliárd fontban határozta meg, amelyet évi 50 milliós részletekben kellett volna fizetni. Ezzel szemben azok a tervek, amelyek teljes jóvátételt követeltek, ezt az összeget csak kamattörlesztésnek tekintették. Maga Lloyd George, az angol miniszterelnök, a közlegő angol választásokra való tekintettel szintén támogatta e követeléseket. Végül is 1925 januárjában 269 milliárd márkában határozták meg az adóság összegét, súlyosbítva az összkivitel 12 százalékával. Négy hó-

nap múlva Londonban ezt 132 milliárdra és a kivitel 25 százaléka-ra módosították.

A győztes hatalmak által kiszabott jóvátétel szállítása a német gazdasági élet elszegényedéséhez vezetett. A kormány különböző kísérleteket tett az ország helyzetének javítására. Ezek között legjelentősebb a genuai konferencia után, 1922 áprilisában kötött rapallói egyezmény, amelyet a német külügyminiszter a Szovjetunió küldöttjével hozott létre és amely fokozta a győzők bizalmatlanságát Németország iránt.

A helyzetet még súlyosbították azok az állandó zavargások, melyeket a régi hadigépezet szétzüllött, a társadalomba beilleszkedni nem tudó elemei követtek el, akik 1921-ben eltették láb alól Matthias Erzberget, a Centrum párt balszárnyának vezető politikusát, a pénzügyminisztert.

Közben a márka értéke egyre esett. 1922 közepén az ország már alig volt képes a hadisarc fizetésére. Ebben az időben ismét minisztergyilkosság történt. Az áldozat ezúttal Rathenau külügyminiszter volt.

A jegybank a termelés növelése érdekében újabb kölcsönökkel látta el az ipart. Az infláció fokozódott. 1923 júniusában a dollár értéke 100 000 márka, októberben 5 milliárd. A külföldiek devizáikkal vagonkéntben vásárolták az árukat, nevetséges áron. A spekuláció elharapódzott. Végre 1923 novemberében, amikor már a dollárt 4,2 billió papírmárkával jegyezték és a Rentenmark kiadása megindult, sikerült véget vetni az inflációnak.

Közben a győztes hatalmaknál tudatosodott, hogy ha meg akarják kapni a jóvátételt, biztosítaniuk kell realisabb feltételekkel, sőt kölcsönök adásával a német nemzetgazdaság talpra állását. Ez a kérdés, mint az úgynevezett transferkérdés vált a világgazdaság fontos részévé és ennek megoldására készült el az új jóvátételi tervet, a Dawes-terv 1924-ben.

Németország öt éven keresztül teljesítette a tervben megállapított kötelezettségét és a becslések szerint 43 milliárd márkát fizetett.

IV. fejezet

A nacionalizmus térhódítása a húszas években

A háború elvesztése, az ezt követő gazdasági nehézségek, a jóvátétel terhe és a jövő kilátástalansága óriási hatást gyakoroltak a társadalomra. A 70 milliós németiség, amely hosszú évtizedeken át az állandó emelkedés okozta büszkeség tudatában élt, elvesztette a talajt lába alól. A frontkatonák szervezetlenül özönlöttek vissza a hátszágba. Egy részük elfoglalta régi helyét, nagyobbik felük azonban szétszóródva vagy megmaradva katona egységeiben várta, hogy mi fog történni velük. E tömegek számára anyagi megélhetésük biztosításán túl a probléma az volt, hogy magyarázatot adjanak önmaguknak mindarról, ami történt.

A vereség elsöpörte azokat a hamis okokat, amelyekkel a császár alátámasztotta a háborút. A köztársaság legerősebb pártjára, a szociáldemokráciára hárult a feladat, hogy rámutasson a háború igazi okaira és előidézőire, mindarra, ami a Versailles-i békéhez vezetett. Mindez azonban nem történt meg. A háborús bűnösök felelősségre vonása elmaradt. Kiadatásukat a weimari köztársaság kormánya megtagadta. A lista élén — akiknek kiadását a szövetségesek követelték —, II. Vilmos, Hindenburg és Ludendorft álltak. A pert, amelyet a háborús bűnösök ellen Lipcsében a győzők követelésére végre megindítottak, végül is eltussolták.

Így azután a felelősség kérdésének felvetése alulról indult meg és rossz irányba fordult. Az okokat elsősorban a hazáért szenvedő és a társadalomba beilleszkedni nem tudó katonák kutatták, akiknek nagyobb része olyan fiatalokból állt, akiknek képzését, tanulmányait félbeszakította a háború. A propaganda és a személyes tapasztalatok nyújtotta felszínes ismeretek lehetetlenné tették, hogy a helyzetet a maga valóságában ítéeljék meg. Azt látták, hogy megélhetésük nincs, s hogy ők utolsó napig helytálltak a lövészárkokban. Nem értették a vereség igazi okait, s ezért kialakult a legenda arról, hogy Németországot hátulról döfte le a belső egyenetlenség.

A sovinizta hangok erősödtek és a kormány ahelyett, hogy le-

törte volna azokat, úszott az árral, azt gondolván, hogy a saját vitorláiba foghatja a nacionalista szeleket. Így e hangok lassan tért nyertek nyíltan is, sajtóban, népgyűléseken és mindenütt.

Konrad Heyden, a *Nemzetiszocializmus története* című művében részletes leírását nyújtja ezen áramlatok forrásának, a szabadcsapatoknak és tisztí különítményeknek. Legismertebbek voltak az Ehrhardt brigád, von Heydeberck vadászrezde, Pfeffer, Roszbach, Loewenfeld, Lützou, Liechtschlag, Oberland és Epp szabadcsapatái. E csapatok hol nyíltan, hol illegálisan, de mindenütt szervesen léptek fel és bár sovíniszta, kihívó, merényleteket szövő magatartásukkal több ízben keresztették a hivatalos politikát, Noske miniszter nem riadt vissza, hogy felhasználja őket a munkásság elleni akciókban. E bizalomra azután rá is fizettek a Kapp-puccs alkalmával.

1920. március 13-án az Ehrhardt-brigád a helyükön hagyott régi katonatisztek segítségével államcsínyt hajtott végre, és Kapp mezőgazdasági főigazgatót kiáltotta ki kancellárrá. A puccsot a szakszervezetek általános sztrájkja néhány nap alatt megbuktatta, az összeesküvőket azonban – köztük Ludendorftot – futni hagyták.

Az állami bürokrácia minderre alig reagált. A német tagállamok élére kirendelt biztosok küzdöttek az önálló hatalomért, s a szeparatizmus egyre erősebb méreteket öltött. Gazdasági vonalon a kormány az állandó tárgyalások ellenére sem tudott eredményeket felmutatni. A márka értéke zuhant és 1922 végén a kormány lemondásra kényszerült. A szociáldemokrata Ebert elnök Cuno, a gazdasági szakembert bízta meg a kancellári teendőkkel. Cuno kinevezésével Ebert tulajdonképpen a nagytőke követelését teljesítette.

1923 januárjában a francia kormány elhatározta a Ruhrvidéknek, amely az egész nyugat-európai iparnak is fontos területe, megszállását. Cuno kancellár kimondatta a német lakosság részéről megvalósítandó passzív ellenállást. A vasút, a posta, a hivatalnoki kar, valamennyi gyár abbahagyta a munkát. A jóvátételi számlára törént szénszállítások megszűntek. A franciák minderre az ostromállapot kihirdetésével feleltek.

Tetézte a bajt, hogy a lakosság nagy része egyre inkább kiábrándult a weimari köztársaságból. Az infláció idejében egyedül az önellátó nagyüzemektől kaptak a dolgozók segélyt. Mindjobban bebizonyosodott, hogy a hatalmon levő vezetés elvesztette lába alól a talajt.

A szeparatista törekvések tovább erősödtek. Egyes német államok (tartományok) úgy látták, hogy a problémák külön-külön inkább megoldhatók, és mozgalmak indultak meg, amelyek a megoldást ebben az irányban keresték. A szeparatista kísérletek közül legismertebb az 1923. november 8-án lejátszódott müncheni puccs, amelyben von Kahr, állami főbiztost kiáltották ki Bajorország helytartójává. A puccsban, amely megbukott, komoly szerepe volt Ludendorfnak és a nemzetiszocialista Hitler Adolfnak is. A külföld bizalma egyre inkább megingott a német demokrácia megszilárdulását illetően és a Stresemann által folytatott békítő külpolitika kedvező fogadtatásra nem talált.

Így jutott el Németország az 1924-es tavaszi választásokhoz. Ez a választás világos képet nyújtott arról, mennyire meggyengült a demokrácia és milyen teret hódított a nacionalizmus. A sajtó nagy része Krupp háborús igazgatójának, Hugenbergnek kezében volt. Lapjai merőben ellentétes célkitűzések alapján informálták a lakosságot, amint azt a köztársaság szociális és demokrata jellege megkívánta volna. A hatalmas összegekkel kiépített sajtókonzern az uralkodó rétegek nézeteit kürtölte szét, komoly összegekkel támogatta a jobboldali Acélszakos mozgalmat és lassan, de biztosan előkészítette a terepet valami még nemzetibb, határozottabb és „erélyesebb” rendszer számára.

V. fejezet

A náci párt kialakulása

A hadsereg széttöltött elemeiből alakult szabadcsapatok minden jobboldali, nacionalista jelszóval induló mozgalmat támogattak. A nemzetiszocialista pártba az Epp-féle alakulatból került be Ernst Röhm százados, aki a 20-as évek elején megkezdte a hadseregben az illegális szervezkedést. A tisztikar adta a mozgalomnak Dietrich Eckart író és Gottfried Feder mérnököt. Az utóbbi, aki kezdetben baloldalinak vallotta magát, emlékiratot dolgozott ki a bajor kormány részére, amelyből a nemzetiszocialista elmélet sokat merített.

A leszerelt tisztéken és katonákon kívül jelentős szerepe volt a nacionalizmus megerősödésében annak a kispolgári értelmiségi rétegnek is, mely kiábrándult a weimari demokráciából, amikor az képtelennek bizonyult arra, hogy a nemzeti érdekeket a győzőkkel szemben megvédje. Ezek az emberek megtalálták egymáshoz a kapcsolatot. Esményük az „elanyagiasodott” embertípus helyett a „hősi” típusú ember volt, aki hivatott a nemzeti hagyományokhoz méltó politika folytatására. Előszeretettel foglalkoztak a germán mitológiával és mély ellenszenvet éreztek a zsidók iránt, akiket az elanyagiasodott embertípus mintaképének tekintettek.

A régi uralkodó rétegek bázisát a monopolizáció jelentette. És bár ezzel az értelmiség jelentős része szembehelyezkedett, ez romantikus jellegű szembenállás volt. Ezek az emberek a katonákhoz hasonlóan a háború elvesztésének és a birodalom hanyatlásának okát nem a vilmosi imperializmusban látták, hanem a tünetet, a hadsereg széttöltését, a háborút követő a forradalmat jelölték meg a bukás okául.

A történelem és a pszichológia viszonyáról is sokat írtak. Ezek az elméletek a történelmi változásokat elsősorban lélektani okokból igyekeznek levezetni.

Kétségtelen, hogy a nemzetiszocialista ideológia térhódításában lélektani tényezők is szerepet játszottak, a háttérben azonban a valóságban a politikai hatóerők álltak. A kispolgárság és a lumpenproletariátus hangulatát elsősorban az uralkodó rétegek propa-

gandája befolyásolta, mely a gazdasági bajok valódi okának felismerését és a szocializmus térhódítását igyekezett meggátolni.

Pártocskák alakultak bizonyítva, hogy a kezdeményezés megvan, csak szervező erő kell, amely egybefogja őket. A pártok közül az egyik csakhamar jelentőségre tett szert Bajorországban. Vezetéről hívei azt hirdették, hogy az Ismeretlen Katona támadt fel, hogy lázító szónoklataival felrázza a népet elesettségéből. Képét a nyakukba akasztva hordták, nevével köszöntötték egymást.

De a párt nemcsak ezzel tűnt fel. A párttagok időnként egyenruhát, barna inget öltöttek és vörös lobogókkal, melyeknek közepét kis horogkereszt díszítette, felvonulásokat, sőt hadgyakorlatokat rendeztek a városok környékén. Azon igyekeztek, hogy minél több embert hódítsanak el a baloldali pártoktól. A párttagok nemzeti jelszavakat hangoztattak, a német állam hatalmának visszacsúszásáról beszéltek, szemben az osztályharc elméletével, a nemzet összefogását emlegették. A pártot Deutsche Arbeiter Parteinak hívták, elnöke egy Drexler nevű polgár, propaganda vezetője pedig Hitler Adolf volt.

Hitler Adolf a bajor-osztrák határ menti Braunauban született. Apja iparos segédből állami kistisztviselővé verekedte fel magát. Hitler otthon ezt a létkört szívta magába és a nagynémet birodalomba való egyesülés vágyát, mely e határvárosban természetesen erősebb volt, mint másutt. Középiskolai tanulmányait megszakította szüleinek halála, s ő Bécsbe került. A festőakadémiára nem vették fel, s így mint segédmunkás élt egy ideig. Ekkor ébredt fel érdeklődése a politika iránt. A középosztályból a munkásság közé váló „lecsúszását” önhittsége ellensúlyozta. A Mein Kampf második fejezetében erről így ír:

„Első alkalommal az építkezési munkálatoknál találok a szociáldemokratákkal. Ez a találkozás már a kezdet kezdetén sem volt kellemes. Még elég rendes ruházatom, kulturáltabb beszédmódom, tartózkodó egyéniségem elütővé tettek és emellett annyira el voltam foglalva saját magam sorsával, hogy nem igen jutott idő környezetem megfigyelésére... Valószínűleg egyáltalán nem is törődtem volna új környezetemmel, ha már a harmadik vagy negyedik napon nem kényszerítettek volna határozott állásfoglalásra. Felszólítottak arra, hogy lépjek be a szakszervezetbe... Kijelentették, hogy be kell lépnem, tehát nem léptem be... Kétségtelenül abban a reményben ringatták magukat, hogy pár nap múlva megnyernek, de legalább is megpuhítanak. Alaposan tévedtek. Két

hét múltán már nem bírtam tovább... Az ellentábor néhány hangadója egyszerűen kijelentette, hogy vagy elhagyom az építkezést, vagy leröpítenek az emelvényről.” (*Harcum, Mein Kampf*, Centrum kiadás, 1941. magyarul.)

Európa és a világ szerencsétlenségére Hitler inkább csendben eltávozott és nem röpítették le az állványokról. A munkásságtól eltávolodott és festegetéssel kereste kenyerét. De ez a rövid és bánató emléktű időszak arra ösztönözte, hogy tanulmányozni kezdje a szociáldemokrácia módszereit, amelyekkel a tömegeit szervezte. Ettől az időtől kezdve saját bevallása szerint naponta olvasta a szociáldemokrata sajtót, propagandafüzeteket, kutatva bennük azt, ami a saját kialakulóban levő elképzeléseihez felhasználható lenne.

A szociáldemokráciával szembeni ellenszenvéhez még egy tényező járult. Az osztrák fővárosban a szellemi élet szereplői között és az újságírói karban sok volt a zsidó. A sorozatos sikertelenségek fölött elkéseredett Hitler fokozódó ellenszenvvel fordult szembe az „idegen faj” képviselőivel és a saját sorsának alakulása miatti dühét egyre inkább ellenük fordította.

Ugyancsak Bécsben ismerkedett meg a nagynémet és a keresztényszocialista mozgalommal is. Figyelmét elsősorban e pártok hibái kötötték le: félték a tömegektől – állapította meg később. Hiányzott az egységes és világos ideológiájuk. Propagandájuk rossz volt: egyszerre több ellenséget tartottak számon, s elaprózták erőiket. E hibák mélyen bevésődtek agyába, s egy-egy vonással bővítették kialakuló elképzeléseit, melyekbe beépült a parlamenti rendszer csődje és utálata is.

Hitlerben egyre erősebbé vált a vágy, hogy a Habsburg-birodalomból odaköltözzék, ahonnan a német nép egyesítését és felemelését remélte. Így aztán 1912 tavaszán Münchenbe utazott. Itt – amint azt könyvében írta – eleinte a külpolitika kérdése foglalkoztatta. A német uralkodó réteg ebben az időben, a világháború előtt két évvel uralmi célkitűzéseit a népszaporulattal kapcsolatos igények kielégítésének köntösébe burkolta. Két lehetséges megoldást vetettek fel: új földterületek szerzését, vagy az exportra dolgozó ipar méreteinek bővítését. Az előbbihez Németországnak Angliát, a kor leg-erősebb világhatalmát kellett volna megnyernie Oroszország ellen, az utóbbihoz Oroszországot Anglia ellen. Hitler az előző mellett foglalt állást.

A világháború kitörésekor jelentkezett katonának. Lelkesedése nagy volt, s ezt még a front borzalmai sem tudták megtörni.

Harci kedvét csak a háború végső kimenetele felett kételkedő sajtó, az ellenfél propagandájának hatásos volta és a német háborús propaganda fogyatékosai lohasztották le. Később megsebesült, s a kórházban a hátszágban tapasztalt defetista és forradalmi hangulat lesújtó hatással volt rá. A forradalom kitörésekor a nagynémet ideálok nevelt festőnövendék zokogásban tört ki. Megfogadta, hogy politikus lesz.

Felgyógyulása után politikai tanfolyamra kezdett járni. Itt ismerkedett meg Gottfried Federrel, akinek a fináncsökéről és a tőzsdéről elhangzott előadásait nagy figyelemmel kísérte. Így aztán „elmélete” újabb színekkel bővült.

Nem sokkal később, mint nevelőtiszt ismét csapattesthez került. Egy ízben, mint megfigyelőt a Deutsche Arbeits Partei ülésére küldték ki. Az alig néhány főt számláló, határozott programot nélkülöző egyesületet Hitler alkalmasnak találta eszméi népszerűsítésére. Belépett a pártba és megkapta a hetes számú igazolványt.

Lassan egyre több hívet szereztek. A pártot Nationalsozialistische Deutsche Arbeits Partei (NSDAP) névre keresztelték át és programját 1920 februárjában fejtették ki mintegy kétezer ember előtt Münchenben.

A 25 pontból álló program a félműveltségnek és a szociális demagógiának sovinszta színekkel aláfestett keveréke.

Ennek megfelelően a program harmadik pontja kimondta: földet és területet (gyarmatokat) követelünk népünk eltartására és népi fölöslegünk letelepítésére. A következő pont leszögezi: állampolgár csak néptárs lehet, néptárs csak az lehet, akinek vérsége német, felekezetre való tekintet nélkül. Zsidó néptárs nem lehet.

A program tizenhatodik pontja követelte egy egészséges középosztály megteremtését és fenntartását, a nagyáruházak hatósági kézbe vételét, s olcsó áron kis iparúzóknak számára való bérbeadását. A célkitűzések tizenkilencedik pontja: a materialista világrendet szolgáló római jog helyére a német közösségi jogrendszer állítandó.

A célkitűzések huszonnegyedik pontja szabadságot követelt az államban minden vallásfelekezet számára, amennyiben azok a germán faj erkölcsiségével és morális érzésével nem ellentétesek.

Beszélt a program a Versailles-i szerződés érvénytelenítéséről, a néptársak védelméről és előnybe helyezéséről az idegenekkel szemben, a kamatrabszolgaság letöréséről, az öregségi ellátás „nagyvonalú” megoldásáról, nevelési, egészségügyi, sajtókövete-

lésekről, valamint földreformról is, végül az erős központi államhatalom szükségességéről.

A szocialisták felismerték a náci mozgalomban a munkásság újbóli megosztásának veszélyét, a mozgalom jelentéktelensége miatt azonban csak nagy néha küldtek feljükk egy-egy oldalvágást a sajtóban. Az NSDAP gyűlésein néha megjelent ugyan egy-egy csoport szociáldemokrata vagy kommunista, de Hitler mindenre kész rendezőgárda létesítésével biztosítani tudta az ekkor még túl nagy érdeklődésre számot nem tartó gyűlések zavartalanságát. A rendező gárdát az 1921. november 4-i hofbrauhausi verekedés után Sturmabteilungnak (SA) nevezték el, tagjai egyenruhát kaptak és katonai gyakorlatokat tartottak. Az SA létszámát ettől fogva állandóan növelték és első demonstrációját 1922 nyarán rendezték meg a müncheni Königsplatzon.

Az egyenruhás, fegyelmezett szakaszok felvonulása hatással volt a lakosság egyes rétegeire. A munkások többsége azonban elutasította a „feketeszázakat” s az 1922 októberében Koburgban tartott felvonuláson közúttal, „Gyilkosok! Banditák! Gazemberek!” jelzőkkel fogadták a nácikat. Hitler demagóg szónoklatai szolgáltattak még néhány alkalmat a verekedésre, majd nem sokkal később a Ruhr-vidék francia megszállása után végrehajtott müncheni puccs 1923 novemberében véget vetett egy időre a nemzeti szocialisták garázdálkodásának.

A puccs bukása után Hitlert és társait elfogták és bebörtönözték a Lech melletti Landsbergben. Itt diktálta le titkárának, Rudolf Hessnek a *Mein Kampf*-ot.

VI. fejezet

A Mein Kampf

A *Mein Kampf* tartalma kettős: életrajz és az ezzel összefüggő történeti bevezetés az egyik, világnézet és politikai program a másik rész. A hitleri világnézet fő gondolatai között első helyen a faji teória állt. Ennek értelmében a felsőbbrendű árja faj hivatott a többi, alsóbbrendű faj vezetésére. A fajelméleten két másik pillér: egyrészt az állam külső, nemzetközi viszonya, másrészt belső berendezkedése nyugodott. Az első a népies állameszme tulajdonképpen a külpolitikai célokat tartalmazza, a másik a vezér elv és a militarista nevelés a belső államszervezés fő vonásait jelzi. Mindezek mögött ott húzódik a szociáldemokrata- és kommunistagyűlölet.

A hitleri, de általában a fasiszta „történetiszemlélet” nem a történelem objektív elemzéséből indul ki; a történelmet arra használja föl, hogy azzal támassza alá az általa megállapított vagy célul kitűzött dolgokat. Jellemző a kép, amelyet a *Mein Kampf* a világháború előtti Németországról és a hanyatlás okairól fest. Önkényesen kiragadott részeket: többek közt a korrupt sajtót, a szifilisz, a bolsevizálódott művészetet állítja egymás mellé a háború elvesztésének okai között. Nem a tényleges okokból, hanem saját elképzeléseiből indul ki és ennek igazolására csúri-csavarja, hamisítja a történelmet. A háború utáni bajor szeparatizmusban például a zsidóság azon törekvését látja, mely meggátolni igyekszik az egységes német állam kialakulását. Később a föderalizmusban ismét felfedezi az árják ősi ellenségének mesterkedését, akik egy centralizált országban inkább vélik megvalósítani a világalmai törekvéseiket és ezért szorgalmazzák a szövetségi kötelékek erősítését.

Egy „elmélet”, mely oly tág alapfogalmakkal dolgozik, mint a hitleri értelemben vett faj – amely nem egyezik a biológia tudományos alapfogalmával – nagy lehetőséget nyújt a logikai kerülőkhöz, erőszakolt gondolatmenetekhez. „A világtörténelem eseményei a fajok önfenntartási ösztönének jó vagy rossz értelemben történő megnyilvánulásai” – mondja Hitler.

A történelmi tények önkényes kezelésén túl jellemző vonása a

hitleri műnek és a fasizmus későbbi egész „tudományos” irodalmának a misztifikáció. Azokat a ködös alapfogalmakat, mint faj, vérség, népiség, vezérelni elfogadtatni csak úgy lehet, ha misztikus, sokat sejtető köntösbe öltöztetik. Ez a misztifikáció absztrakt német embert teremt mint ideált, és elveti azt, ami hatvannégy ósig visszamenőleg nem tiszta német és népi gyökerű. A nemzetet vissza akarja varázsolni a középkorba, sőt a teotoburgi erdőből jött ősgermánok „tisztaságába”. Ez a miszticizmus lépten-nyomon tetten érhető azon alapfogalmaknál, elnevezéseknél, melyeket később a náciizmus a gyakorlatban és elméletben használt és amelyek sokszor az értelmetlenség, sőt a nevetség határát súrolták.

E könyvnek nem feladata, hogy mindazokra a kitételekre, melyek híven mutatják a hitleri elmélet ferde ideáljait és szerzőjének veszedelmes félműveltségét – rámutasson. Mégis összeszedtünk belőlük néhányat és torz csokorba kötve átadjuk az olvasónak.

* * *

Amint az előzőkben már említettük, a hitleri elgondolás leglényesebb pontja az alsóbb és felsőbbrendű fajok létezésének elmélete. A propaganda középpontjában az imperialista célok nyílt vállalása helyett a faji követelések állottak, és szocializmus ellenessége mellett az antiszemitizmust hangoztatta.

A fajelmélet a következőket állítja: ha egy faj valamely egyede alacsonyabb rendű faj egyedével párosodik, az utód ugyan magasabb rendű lesz egyik szülőjénél, viszont a másikonál silányabb. A magasabb rendű fajnak tehát meg kell őrizni tisztaságát, nehogy a fajban visszaesés álljon elő. Magasabb rendű az árja faj, alacsonyabb rendű a sémi és „egyéb” déli fajok. Az árja kultúraalapító faj, egyes fajok, mint például a japán kultúrahordozók, a zsidó pedig kultúraromboló faj. Ebből következik, hogy az árjáknak harcolniuk kell az alacsonyabb fajokkal való keveredés ellen.

A fajelmélet a társadalmi lét törvényszerűségét biológiai alapokon keresi. A társadalomban élő emberiség történetét azonban nem a faji, hanem a társadalmi törvényszerűségek határozzák meg. Hitler viszont a fajelméletéből vezeti le az állam és a nemzetgazdaság céljait és összes jelenségeit. Így aztán nem is csoda, ha a tőke elszemélytelenedésében (részvénytulajdon), a monopóliumok kialakulásában a nemzetgazdaság elfajtanódását látja.

Szorosan összefüggenek a fajelmélettel a *Mein Kampf* azon ré-

szei, amelyekben az antiszemitizmust igyekeznek elvileg megokolni. Az a zsidó – mondja a könyv –, aki a középkor gettóiban, majd a fejedelmi udvarokban híven megőrizte faji sajátosságait, az áruterelés kifejlődésével lassan asszimilálódni kezdett. Törekvését az állampolgári jogok megszerzésére irányította. Így „természetesen mind alaposabban rombolja le egy valóban népi gazdaság alapjait. Részvényein keresztül beférkőzik a nemzeti termelés vérkeringésébe. Ezeket vagy ezt, adásvétel tárgyává alacsonyítja le, és ezzel elrabolja e nemzeti üzemeiktől a személyes tulajdonban rejlő alapot. Bekövetkezik a munkaadó és munkavállaló közti elhidegülés, amely később osztályharchoz vezet.” (i.m. 246. o.)

Hitler így megteremti azt az ellenségképet, a „júdeo-bolsevista plutokratizmust”, amely ellen azután a náci propaganda minden erejével összpontosítani igyekezett, elvonva a figyelmet a nagytőke, a földbirtokos junkerek, a fináncsőke, a német imperializmus pusztulást hozó tevékenységéről.

A nemzetiszocialista elmélet főpontjai között nehéz megtalálni a szerves kapcsolatot. Ha mégis igyekszünk sorrendet fellelni ebben az ideológiában, akkor a fajelmélet legközelebbi függvényeként a népies állameszme elve vehető elő.

„...az a valóság, hogy az államnak bizonyos gazdasági irányzathoz és gazdasági fejlődéshez semmi köze – mondja a *Mein Kampf*. - az állam nem gazdasági tényezők foglalatosa gazdasági feladatok teljesítésére, hanem fizikailag és lelkileg azonos lények közösségének szervezete fajiságuk fenntartásának megkönnyítésére....”

„Poroszország példája bizonyítja leginkább, hogy nem gazdasági tulajdonságok, hanem ideális erények képezik az állam megteremtésének alapját.” (i. m. 124—125. o.)

Hogy ez a fajiság fenntartására létrehozott állam milyen legyen, azt Hitler a misztikus népies (völkisch) jelzővel igyekezni meghatározni. E jelző is – a faj fogalmához hasonlóan – nála egyéni értelmezést kap. Népies alatt azt az államfogalmat érti, amely magában foglalja a nép minden tagját. A jelző illetéknéppen a külföldi német népcsoportokra támaszkodó terjeszkedési törekvéseinek alibijévé válik, s a népies állam fátyollá, mely az osztályellentétek és a hódító célkitűzések elleplezésére szolgál.

Az állam belső vezetésének alapjául a tekintélyen alapuló kormányzás elve, az úgynevezett Führer-Prinzip szolgált.

„Mozgalmunknak mindenképpen támogatnia kell az egyéni

kultuszt, sohasem szabad elfejteni azt, hogy a személyi értékben rejlik minden emberi érték.” (i. m. 273. o.)

„Az új mozgalom lényegéből és belső szervezetéből kifolyólag ellensége a parlamenteknek, tehát elveti a vezért mások véleményének végrehajtójává lealacsonyító többségi döntés jogának elvét általában éppen úgy, mint saját belső szervezetében. A mozgalom az egész vonalon a vezér feltétlen tekintélyének elvét követi, mely ennél fogva a legnagyobb felelősséggel is jár.” (i. m. 268. o.)

Hitler nem is titkolja, hogy honnan ered ez az elv:

„Az alapelv, amely annakidején a porosz hadsereget a német nép legcsodálatraméltóbb hatalmi eszközévé tette, átvitt értelemben a mi egész államfelfogásunk alapelve lesz.” (i. m. 312. o.)

Ez az alapelv vezet a militarista államberendezés tervéhez. Ehhez új vezető réteg felnevelésére van szükség.

„Az egész nevelésnek arra kell tehát irányulnia – mondja Hitler –, hogy az ifjú szabadidejét testének edzésére fordítsa... az ifjúság nevelésének ez a feladata, nem pedig hogy kizárólagosan az úgynevezett bölcsességet tömje tanítványai fejébe.” (203. o.)

„Már gyermekkorában bele kell nevelni a fiatal néptársba az önbizalmat. Egész nevelését oly irányba kell terelnünk, hogy tudatában legyen másokkal szemben való feltétlen fölényének. Testi erejében és ügyességében bízva kell népe legyőzhetetlenségébe vetett hitét visszanyernie.” (i. m. 297. o.)

„A népi állam kiképző és nevelő munkájának végcélja az legyen, hogy a faji öntudatot és érzést ösztönileg és értelmileg a reá bízott ifjúság szívébe és agyába vesse. Egyetlen ifjú vagy leány se hagyja el addig az iskolát, amíg tisztában nincs azzal, mi a vér tisztaságának lényege és szükségessége.” (i. m. 302. o.)

A politikailag iskolázatlan rétegek nem vették észre, hogy a tekintélyi elv alapján a vezetők csak felfelé tartoznak felelősséggel, nem látták, hogy nem ők fogják megválasztani vezetőiket, hanem azok nevezik ki őket, akik a gazdasági és politikai hatalmat kezükben tartják. Nem látták, hogy a nemzetiszocialista nevelés meghamisítja a történelmet, elfojtja a szabad gondolkodást és csak a faj kultusza marad, hogy engedelmes harcosokat neveljen Hitler a német imperializmus számára.

„Minden olyan kísérlet – mondja –, amely bizonyos világnézetnek hatalmi eszközökkel való legyőzését kívánja szolgálni, meg hiúsul mindaddig, míg e harc nem az új világnézet támadó alakját ölti magára...

Ez igazság fel nem ismerésén szenvedett hajótörést mind ez ideig a marxizmus elleni küzdelem. Hiányzott az új világnézet, amelyért a harcot meg lehetett volna harcolni.

Minél inkább foglalkoztam állami kormányzatunknak a szociáldemokráciával, mint a marxizmus pillanatnyi megtettesítőjével szembeni álláspont megváltoztatásának gondolatával, annál inkább felismertem e tan pótszerének hiányát. Mit lehetne a tömegnek nyújtani, ha a szociáldemokráciát levernék?...” (i. m. 139–140. o.)

„Rájöttem arra, hogy ha a szociáldemokráciával szemben egy igazabb, de a kitűzött cél felé ugyanilyen brutális következetességgel haladó tant állítanak, akkor az, ha nehéz küzdelmek árán is – győzni fog.” (i. m. 38. o.)

Érdekes az is, hogyan kívánta adagolni a nemzetiszocializmus ezen elméletet, mint vélekedett a tömeg felől, amelyhez szólott?

„Minden propagandának – mondja Hitler – népszerűnek kell lennie és szellemi színvonalát a felvilágosítandó tömeg legkorlátoltabb rétegének felvevőképességéhez kell szabnia.” Majd néhány sorral alább: „a tömeg felvevőképessége nagyon korlátolt. Értelme kicsiny és éppen ezért nagy a feledékenysége” (i. m. 144—145. o.)

„Igen helyes” elvnek tartja Hitler azt, hogy „mennél nagyobb a hazugság, annál könnyebb azt az emberekkel elhíttetni, mert a nép széles rétegei szívük mélyén inkább csak romlottak, semmint szándékosan és tudatosan rosszak, és így kezdetleges gondolkodás módjuk mellett könnyebben esnek áldozatul a nagy gazságoknak, mint a kicsinyeknek, mert hiszen néha ők maguk is szoktak úgy gondolkodni, viszont nagy hazugságokra nem képesek.” (i. m. 185. o.)

„Valahányszor látszólag lehetetlen kérdések megoldásáról vagy követelések valóra váltásáról van szó, a nép teljes figyelmét egységesen e kérdésre kell összpontosítani, mintha tőle léte vagy nemléte függne. A nép csak így lesz hajlandó nagy teljesítményekre és erejének megfeszítésére. (200. o.)

VII. fejezet

A válság előtti évek a weimari köztársaságban

Az infláció tombolása, az állandó belpolitikai zavarok lassan meggyőzték a nyertes hatalmakat arról, hogy Németország csak akkor fog eleget tenni jóvátételi kötelezettségeinek, ha helyreállítják fizetőképességét. Így jött létre 1924-ben a Dawes-terv (Dawes a Nemzetközi Jóvátételi Hivatal vezetője), amely jelentősen csökkentette a jóvátétel évenkénti törlesztésének összegét. A válság erősödésével párhuzamosan később kitűnt, hogy ez a terv sem hajtható végre. A Morgan-féle 800 milliós kölcsönrel újjászervezett Birodalmi Bank viszont egyelőre a pénzügyi helyzet javulását eredményezte.

A stabilizáció után kissé nyugalmasabb helyzet következett. A háború befejezése és a békekötés utáni néhány év, amelyek Németországnak a győztes hatalmak által történt kizsákmányolása éveit voltak, lezárultak. A világgazdaság ismét békegazdálkodássá változott. A Dawes-tervet, mely az engedékenységet jelelte, de még a békeszerződés követelése alapján állott, egy év múlva a locarnoi egyezmény követte, amely lehetővé tette Németország számára, hogy a fellendülő világgazdaságba egyenjogú félként kapcsolódjon be. A locarnoi egyezményben (1925. október) Németország véglegesnek ismerte el nyugati határait, melyeket Anglia, Franciaország és Olaszország garantáltak. Az egyezmény Stresemann külügyminiszter műve volt, aki a polgárság politikai alakulatát, a Deutsche Volksparteit vezette. A külföldi tőke áramlása Németország felé nagyobb méreteket öltött. A gazdasági jóléttel szemben a tőkebefektetéseknek politikai tendenciája is volt. Németország alkalmasnak látszott, hogy ellensúlyozza a Szovjet-hatalom nem kívánt megerősödését. A győztes hatalmak tisztában voltak a weimari köztársaság hagyományaival és szellemével és hajlandók voltak politikai okokból is támogatni azt. Így azután a munkaalkalmak szaporodtak, új vállalatok alakultak, a koncentrálódási folyamat folytatódott.

Ez időben alakult meg az egyik legnagyobb szupertröszt, a Vereingte Stahlwerke Thyssen vezetése alatt négy hatalmas tröszt uniójából. Az új szupertröszt alaptőkéje 800 millió aranymárka volt. A Vereingte Stahlwerke külföldi kölcsönöket vett fel. Márkában kifejezve 630 milliónak felelt meg az összeg. Jelentős méretekben vett fel kölcsönöket a holland, svájci, amerikai és angol pénzpiacon a többi nehézipari vállalat is. A Stahlwerke vezéralakjai voltak Emil Kierdorf és Albert Vögler, aki Thyssen utóda lett az elnöki székben. H. Schmitz volt az I. G. Farbenindustrie vezetője, Hugenberg a sajtó- és filmkonzern vezére.

A gazdasági fejlődés növelte a weimari köztársaság jövőjébe vetett hitet. A világgazdaság fellendülésének és az ezzel együtt járó reményeknek beszédes bizonyítéka, a Párizsban aláírt Kellogg-paktum, amelynek lényege a nemzetek közti békés együttműködés volt, amely „minden időkre megfosztja jogosságától a támadó háborút”.

A belpolitikai események viszont a derűlátást nem túlságosan igazolták. A kommunisták és a szociáldemokrácia vezetői közötti ellentétek továbbra is élesek maradtak. Ez az ellentét megmutatkozott az 1925 tavaszán tartott elnökválasztáson, amikor a két külön jelöltre szavazó munkáspárttal szemben a jobboldal jelöltje, Hindenburg került az államfői székbe. A baloldali pártok egymás elleni acsarkodása okozta azt, hogy a parlamentben nem alkothattak többséget. A különböző kisebb-nagyobb világnézeti, vallási és nemzeti alapokon álló csoportosulások elmosták az igazi határvonalakat, s a frontok összekuszálódtak. Olyan pártok jöttek létre, mint a háztulajdonosok, vagy hadkölcsönkötvényesek pártja és olyan koalíciók, amelyeknek a szociáldemokraták és a néppártiak tagjai voltak, ellenzékben a kommunistákkal, nemzeti szocialistákkal és a német nemzetiekkel. Kormányok jöttek létre és buktak meg és közben erőre kaphattak az olyan pártocskák, mint Hitler NSDAP-ja. Ez a párt, mely 1924-ben még csak egyike volt a nemzetiszocialista mozgalomnak, 1928-ban már 12 képviselőt küldött a parlamentbe és 1929-es nürnbergi pártnapján 60 ezer egyenruhás SA tagot vonultatott fel.

Közben a konjunktúra menete ismét megváltozott. Amíg a világgazdaság felfelé ívelt, nem domborodott ki, hogy a koalíciós kormány mennyire nem tartja kezében az ország gazdasági életét. A nagytőke a „szociális köztársaság”-ban a legtágabban értelmezett szabadságot élvezte. A 26-os, 27-es évek gazdasági élete nagy ver-

senyt gerjesztett. Ez a verseny óriási méretű racionalizálást, a termelési volumen bővítését eredményezte. Az említett Vereinigte Stahlwerke-nél pl. az egy munkásra eső acéltermelés 5 év alatt 430-ról 620 tonnára nőtt, ugyanakkor a foglalkoztatott munkások létszáma 200 ezerről 138 ezerre csökkent. A gyártási menet és a gépek tökéletesedésével így egyre többen váltak a 20-as évek végén munkanélkülivé. Munkához juttatásuk és a folyton nagyobbodó árutömeg elhelyezése egyre sürgetőbbé vált.

A szociáldemokrata többségű kormány az export további növelését helyezte előtérbe. 1930-ban a német export az angolnak is fölébe emelkedett. A külföldi fizetőképes piacok telítettsége folytán azonban ez a csatorna csakhamar felmondta a szolgáltatást. Az eladatlan árutömegek óriásira duzzadtak.

A kormány tehetetlenül szemlélte az eseményeket. Az egyre növekedő munkanélküliséget nem tudták enyhíteni, s a csőd felé közeledő vállalatokkal sem tudtak mit kezdeni. Az emberi szabadságjogok, melyeknek a weimari alkotmány gyűjteménye volt, mit sem értek a megvalósításukhoz szükséges reformok nélkül. A szocializmusra való hivatkozás a régi államapparátus átalakítása helyett csupán üres frázist jelentett.

Az állam szociális jellege lassan már csak külsőségekben és kulturális téren nyilvánult meg. Igyekeztek a „szabad” szellemet megőrizni a társadalom felépítményében. Ez az ellentmondás sokszor torz formákat öltött. Egy a 30-as években megjelent könyv így ír erről:

„a Liebknecht-ház a Junker klubhelyiség közelében volt... A vilmosi idők úrgazdagainak ízléstelen és ormótlan palotái mellett modern felhőkarcolók emelkedtek és a járókelők nem tudták eldönteni, hogy melyiket szeressék jobban.

A homoszexuálisok hírhedt tanyája, az Eldorádó mulató mellett voltak az Üdvhadsereg helyiségei, hol szükség esetén keresztényi segélyben részesítették az Eldoradoban elbukott egyéneket, viszont a hivatalos órák után az Üdvhadsereg vezetői átnéztek egy pohár konyakra az Eldorádóba. A Kurfürstendamm torkolatánál levő Gedachtnisskircheből az esti órákban áramlott ki az áhítatos tömeg, ugyanakkor, mikor párszáz méterrel odébb a rendőrök kommunista tüntetőket vertek szét, akik halált kiabáltak a kapitalizmusra és szemben a Kurfürstendamm-on a koraesti órákban a férfi és női prostituáltak százai tolongtak...” (Wesselényi Miklós: A harmadik birodalom keletkezése. Viktória kiadás 1930, BP, 180. o.)

Ekkor fejlődött ki viszont Németországban az a színházi és filmkultúra, mely vezető helyet foglalt el a nemzeti szocializmus uralomra jutásáig az egész világon. Reinhardt, Piscator, Thomas Mann, Brecht kiemelkedő személyiségei az irodalmi és kulturális életnek.

Ezekben az időkben tört magasra a modern nevelés egyik legfontosabb eszköze, a sport. A német sportolók már az amszterdami olimpiai játékokon az európai nemzetek élére emelkedtek.

Ugyancsak ekkor alakult ki a legmodernebb építészeti stílus egyenes vonalaival, sima, dísztelen felületeivel, mértani szabályosságával, mely rövid időn belül hódított valamennyi kultúrállamban.

A kultúrának ezen eredményei fölött a gazdasági válság sötét felhői tornyosultak. A világgazdaság újabb krízise, mely Amerikában már tombolt, Németországba is elérkezett. A való helyzet fel-tárásától és konzekvenciák levonásától félve a fenyegető bajok le-vezetésére a kormány a nyugati hatalmakhoz fordult segítségért. Ezek, mivel politikai érdekük követelte, ismét engedményt tettek. A jóvátétel összegét, mely még mindig súlyos terhet jelentett, me-gint csökkentették. Az új tervezetet Young amerikai bankember ké-szítette el. E terv alapján a hátralévő tartozást 59 év alatt kellett vol-na kifizetni. Az új szabályozást a birodalmi gyűlés is elfogadta, azonban csakhamar megmutatkozott, hogy a gazdaság problémá-inak megoldására ez a tervezet sem megfelelő.

A politikai harc a gazdasági bajok következtében élesebbé vált. Tízéves kormányzás után a weimari demokrácia tehetetlensége be-bizonyosodott. A válság fenyegetően közeledett és a szociálde-mokraták, a parlamenti élet irányító pártjának politikusai képtele-nek voltak úrrá lenni a bajok felett. Tömegeik egyre jobban áb-rándultak ki belőlük és hagyták ott őket a radikális baloldali vagy jobboldali pártok erélyesebb hangjának hatására.

A monopoltőke új bázis után nézett. Két lehetőség kínálko-zott. Az egyik a katolikus egyház szervezete és pártja, a Centrum volt, mely alkalmasnak mutatkozott e célra. A másik a nemzeti szocialista párt volt, amelytől azonban a liberális burzsoázia annak szélsőséges jelszavai és módszerei miatt egyelőre húzódozott. Még-is a nagytőke radikálisabb része már kinyújtotta tapogató csápjá-it e párt felé és gondolkodott a *Mein Kampf* tézisein, amelynek számos tétele méltán kötötte le figyelmét.

„A gazdasági élet ugyanabban a mértékben, ahogyan a szemé-lyiség hatása alól kivonják és ehelyett a tömeg befolyásának és irá-

nyitásának vetik alá, el kell hogy vesszítse az összességek érdekében kifejtett teljesítőképességét és lassanként, de biztosan visszafejlődés útjára kerül. Minden olyan üzemi tanácsszervezet, amely ahelyett, hogy az alkalmazottak érdekeit szolgálná, magára a termelésre kíván befolyást gyakorolni, ugyancsak ezt a romboló munkát végzi.” (i. m. 310. o.)

És: ”Nem szabad visszariadnunk a legmesszebbmenő szociális áldozattól sem, ha meg akarjuk nyerni a nagy tömeget hazánk újjászületésének eszméje számára... Bármely messzemenő gazdasági kedvezményeket is adunk ma a munkavállalóknak, ezek semmiképpen sem hasonlíthatók az egész nemzetnek ama nyereségéhez, melyet a nép széles rétegeinek hazánk számára való megnyerése jelent. Csak a vállalkozóink körében sajnos igen gyakran észlelhető rövidlátó esztelenség nem képes felismerni azt, hogy elgondolhatatlan tartós gazdasági fellendülés, ebből kifolyólag gazdasági haszon addig, míg népünk hazafias szolidaritása újra helyre nem áll.” (i. m. 260. o.)

A weimari köztársaság vezető tőkés körei rájöttek arra, hogy a hitleri elmélet számos lehetőséget nyújt számukra. Így a tekintélyi elv jelentheti azt, hogy hatalmukat átmenthetik az új rendbe, és hogy ott Hitler állameszméjének segítségével megalapozhatják terjeszkedési törekvéseiket. Mindezt alátámasztották a nemzeti-szocializmus militarista elvei is.

A felismerést a tett követte és amint egyre inkább fenyegetett a válság, annál szorosabbra igyekezett fűzni a kapcsolatot a nagytőke és különösen a nehézipar a nemzetiszocialistákkal. Ezekben az időkben történt, hogy Dietrich, aki a náci párt tagja és egyben egyik nagyipari vezető veje volt, összehozta az érdeklődő gyáripárosokat Hitlerrel, aki a düsseldorfi Industrie-Clubban, ünnepi bankett keretében ismertette előttük pártjának célkitűzéseit.

És bár a tőke nagyobbik része egyelőre a Centrum vezetőjét, Henrik Brüninget választotta 1930 márciusában kancellárrá, és bár a baloldal radikálisai, a kommunisták is erősödtek, a náci párt rohamosan tört előre. Thuringiában sikerült nekik Fricket miniszterré választani és az év szeptemberében 107 képviselővel, mint a második legnagyobb párt vonultak be a parlamentbe.

VIII. fejezet

A gazdasági válság

A válság egyre súlyosabbá vált. A munkanélküliek száma, mely 1929 júniusában 1,5 millió volt, két év alatt körülbelül 7 millióra nőtt, bár a hivatalos jelentések csak 5,67 millióról beszéltek. Sok helyütt a rendőrségnek kerítéssel kellett körülvennie a közmunkák területét, hogy az ott dolgozókat a munkanélküliektől elkülönítsék, ezek ugyanis az ilyen munkahelyek körül szoktak összegyűlni. Tízezrek népesítették be az országutakat, jártak koldulni, százezrek töltötték a nyarat sátrakban, hogy a lakbért megtakarítsák. Sok nagyváros szélén deszkákból és hullámbádogból épültek kunyhók, amelyekben gyakran népes családok laktak.

A munkanélküliség állandó növekedése a vásárlóerőt egyre csökkentette, a mérséklődő árak ellenére is az áruk hatalmas tömegei hevertek a raktárakban, üzletekben, kirakatokban eladatlanul.

A földbirtok adósságterhei is nyomasztóbbá váltak. Bár a mezőgazdasági árakat a behozatal elé állított vámtarifákkal védeni igyekeztek, a földtulajdonosok az adósságok kamatainak törlesztésére kénytelenek voltak a gabonaneműket rögtön aratás után piacra dobni, ami a mezőgazdasági árak eséséhez vezetett. Az agrárrolló, mely 1928-ban 18 százalékos különbözetet jelentett, 1931-ben ennek majdnem kétszeresére nőtt. Így aztán a kis- és középparaszttság is fokozódó mértékben közeledett a csőd felé.

Varga Jenő a *Wirtschaft und Wirtschaftspolitik* egyik brossurájában a németországi gazdasági válság elmélyüléséről ezt írja:

„Kapitalista ország a monopolisztikus fejlődés legmagasabb fokán, gyarmatok és félgymarmatok nélkül, kapitalizmus, amely tőkeexport helyett tőkeimportra kényszerült, imperialista ország lefegyverezve és hadiadóssággal megterhelve: ezek azok az alapvető különleges ellentmondások, – a többi kapitalista országgal közösetől eltekintve – amelyek szükségszerűen arra vezettek, hogy a világválság Németországot különösen élesen érintette.”

Az 1930 márciusában kancellárrá kinevezett Brüning hasztalan küzdött szükségrendeletekkel és a birodalmi gyűlés felosztatásá-

val a növekvő káosz ellen. Helyzetét súlyosbította, hogy a nehézipar és a földbirtokos junkerek újabb belső kölcsönök formájában szinte kifosztották az államkincstárt. Ekkor a nyugati hatalmak látván a gazdasági csődöt, visszavonták a rövidlejáratú kölcsönöket. Mivel a belső kölcsönöket hosszú lejáratra adták ki, a fizetések teljesítése leküzdhetetlen nehézségekbe ütközött.

A kincstár, mely sok esetben kezességet vállalt a tőkésék által felvett kölcsönökért, ismét óriási összegeket volt kénytelen kifizetni. A szubvenciók azonban nem használtak. Minden erőfeszítés ellenére 1931 júniusában a kormány kénytelen volt kijelenteni, hogy a Young-terv végrehajtására a külföldi kölcsönök visszavonása miatt nem képes.

A termelés sokhelyütt leállt. A tőke a hadiipari lehetőségek felé tapogatózott. A nagybankok állami támogatással egyre nagyobb befolyást nyertek az iparvállalatok felett. A gazdasági élet fokozottan került az állam, illetőleg a fináncióke kezébe.

A gazdasággal párhuzamosan éleződött a politikai helyzet. A munkájuktól megfosztott emberek elvesztették abba a köztársaságba vetett hitüket, amely nem mentette meg őket a nyomortól. Készek voltak hitelt adni minden demagógnak, aki jobb viszonyok megteremtésével kecsegtette őket. A nép érdekeinek ilyen „védelmezői”-ként jelentkeztek a nemzetiszocialisták.

A náci agitáció főképpen a kispolgárságot és a munkásosztály alsó rétegeit vette célba. A munkásság nagy részben fiatal, vidékről jött rétege könnyebben fogadta el a tetszetős propagandába burkolt náci tanokat.

A gazdálkodó parasztság előtt a nácik a megfelelő import védővámok hiányában jelezték a válság okát. Ezt (amelynek biztosítása főleg a junkerek érdeke volt), a marxista munkásság nem engedte – mondották –, és ilyenképpen ők a parasztság ellenségei.

A deklasszált intellektuel elemek, diákok körében is talajra talált a náci propaganda. Ezek a rétegek forradalomra vártak, de forradalom alatt olyan változást értettek, amely visszaállítja társadalmi súlyukat és pozíciójukat. Mindezek az elégedetlen és deklasszált rétegek szövetségekre találtak a leszerelt tisztekben, akik a háborúban hozzászórtak a parancsoláshoz és azt folytatni akarták a társadalmi életben is.

Az egyetemi bajtársi szövetségek, a Burschenschaftok ifjúsága is szemben állott a weimari köztársasággal. Szembefordulásuk oka

sértett nemzeti öntudatuk volt és jobban vonzotta őket a nácik álradikalizmusa, mint a köztársaság opportunizmusa.

A sajtó, a propaganda és a szervezés fantasztikus arányú méreteivel sikerült a náci mozgalmat szélesíteni és elérni azt, hogy a középrétegek jelentős tömegei a szigorú fegyelem alatt álló mozgalomba szerveződtek.

Brüning az „éhség kancellár” még úgy-ahogy szembefordult a nácik agresszív magatartásával, de mindez nem sokat változtatott a helyzeten. Hindenburg, a köztársaság elnöke már békülékenyebb hírokat pengetett Hitler felé és 1931 októberében első ízben fogadta a vezért. Hitlerék ekkor már nem győzték eléggé hangoztatni hogy taktikájuk megváltozott és a hatalmat alkotmányos úton akarják elérni. Ez azonban egyelőre nem akadályozta meg a berlini rendőrséget abban, hogy be ne zárják az SA-otthonokat. Az események fonalai mind bonyolultabban fonódtak egymásba.

Az 1932-es évet a leghevesebb választási küzdelem jellemezte. A birodalmi elnökválasztáson Hindenburg 19,3 millió szavazatával szemben Hitler 13,4 millió szavazatot kapott, mire Brüning utolsó, kétségbeesett kísérlettel betiltotta az NSDAP-t.

Ekkor azonban a nagyipar vezetői és a kelet-poroszföldbirtokosok már azon a véleményen voltak, hogy a szociáldemokraták által támogatott Brüning a helyzet megszilárdítására nem képes és a válság megoldását erélyesebb és nyersebb intézkedésekkel kell véghezvinni. Franz von Papent, Hindenburg bizalmasát választották kancellárrá, aki a birodalmi gyűlést feloszlatta és megpróbálta kipuhatolni a szociáldemokratáknál, hogy a nyílt erőszak alkalmazása milyen ellenállásra találna. Július 20-án 12 Reichswehr katonával rajtaütöttek a rendőr-főkapitányságon és a szociáldemokrata vezetőket minden jelentősebb pozícióból kidobták. Mindez annak a pártnak részéről, amely 15 éven át fontos pillére volt a polgári köztársaságnak, ellenállásba nem ütközött.

A július 31-i választásokat óriási propaganda hadjárat előzte meg. Egy riportkönyv ezeket írja a plakát- és röpiratharcról: „Különösen két párt tett ki magáért. Valóságos művészverseny folyt köztük. A demagógia éle azonban mind a kettőnél a harmadik párt ellen irányult. Igazán bajos volna eldönteni, hogy a két párt vezérkara közül melyik fenekedik jobban a harmadik pártra, de azért a versenyben az NSDAP lett a győztes.”

Szociáldemokrata plakát: „Egyes vagy hármás lista! Komoly szó az utolsó órában, a kommunista választókhöz! Minden kom-

munista szavazat elveszett szavazatnak számít a Papen és Hitler elleni harcban.

Mi a célotok kommunista szavazók? A náci bárók kormányát akarjátok megdönteni? Ezt akarjuk mi is! Azonban a hármastársa való szavazással épp az ellenkezőjét éritek el, mint amit akartatok: segítitek Papent és Schleichert”...

A náci demagógia vakmerő. Egy, a munkásokhoz intézett röpiratból:

„Mi mindig mondtuk, hogy a trösztök és konszernek a német munkásnép alkonyát jelentik. Volt valaha is német munkásosztály annyira szabad préda, mint éppen ma? Volt valaha is a német munkás olyan jogtalan, mint ma? Leszámolás, leszámolás!”

A szociáldemokraták július 29-i nagygyűlése valóságos repülőgép-csatával kezdődött. Valamivel a „műsor” kezdete előtt négy horogkeresztes repülőgép jelent meg a neukölni Stadion felett, s apró, fehér papír horogkereszteket szórtak széjjel. Percekig keringtek átható bűgással ide-oda. De a szociáldemokrata párt sem szűkölködött pénz dolgában. Hamarosan ott cirkált fejünk felett két háromnyilas repülőgép is (a német szociáldemokrácia jelvénye), amire azután egy-kettőre eltűntek a nácik” (Gereblyés L. i. m. 72—75. o.)

A választások végeredményeképpen kiderült, hogy a Szociáldemokrata Pártot hatalmas tömegek hagyták el és állottak a jobboldal táborába. Hitlerék 230 képviselővel vonultak be a birodalmi gyűlésbe. Közben a gazdasági helyzet tovább súlyosbodott. Papen kancellár kibocsájtotta hírhedt „szükségrendeletét”, mely alapján véve a munkásosztály érdekei ellen hatott. A kormány népszerűtlensége nőtt, és a nagy pártoknak, ha nem akarták lejáratni magukat a választók előtt, le kellett szavazniuk a kormányt.

Az új választásokat november hatodikán tartották meg és ezen a nácik 34 mandátumot veszítettek. A jobboldal nyomására Hindenburg elnök ismét tárgyalásokba kezdett Hitlerrel, azonban még nem szánta rá magát, hogy a vezért kormányalakítással bízza meg.

Érdekes dokumentuma a 32-es évnek Göbbels, a későbbi propagandafőnök naplója. Feljegyzéseiből fény derül a nácik gondolkodására, összeköttetéseire:

„Bár távolról sem sikerült ellenfeleinket kiverni a mezőnyből, de a reakció szavazatait majdnem teljes egészében megszereztük.” – írja április 10-én.

Majd öt nappal később:

„Eszménk néhány bátor támogatója.... százezer márkát bocsájt választási harcunk rendelkezésére.”

Naplójában leírja, hogy a Német Nemzeti Párt, a nagytőke, köztük Hugenberg, a sajtófejedelelem is, hogyan haboztak az utolsó hetekig a döntéssel. Végeredményben ismét kompromisszumos megoldás jött létre. December 3-án Schleicher tábornokot nevezték ki birodalmi kancellárrá, aki Hitlernek az államtanácsi elnökség újonnan alakítandó tisztségét kínálta fel.

Az uralkodó rétegek előtt mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy a kompromisszum már nem megoldás. Megoldást csak az jelentett, ha a liberális demokrácia és a jobboldal, a két birkózó óriás közül valamelyik győz, és a maga egyértelmű rendszerét valósítja meg. Külpolitikailag ugyanez a kettősség állt fenn: beilleszkedjenek-e az I. világháborús győzők világ gazdaságába, vagy megkíséreljék-e az majdnem lehetetlent, a német imperializmus felélesztését.

1933. január 28-án, mikor az inkább katona, mint politikus Schleicher már nem bírta tovább, beadta lemondását. Fritz von Papen volt kancellár ismét összehozta Hitlert Hindenburg elnökkel. A tanácskozások 30-án délutánig tartottak. Az eredményt Göring tette közzé: Hitlert kinevezték birodalmi kancellárrá. A SA hatalmas fáklyásmenetet rendezett és az utca zengett a Horst Wessel-daltól: „...die rote Brut, schlagt sie zu Brei, SA marschiert, die Strasse frei!...”

IX. fejezet

Az első intézkedések a hatalomátvétel után

Hitlerék az államtotalitás jegyében kezdték meg működésüket. Kijelentették, hogy a totális államban az osztályharcnak helye nincs, mert minden osztály egyaránt alárendeltje az állam érdekeinek. Támadást csak államon kívüli erők (marxisták, zsidók és szabadkőművesek) indíthatnak az állam ellen. A támadó tehát az egész népközösség ellensége.

Nehogy kritikus hangok is hallassanak, feloszlatták a birodalmi gyűlést és az új kormány kiáltványban fejtette ki programját. Ugyanekkor ismét kiírták a választásokat és Göbbels propaganda szervezete megkezdte az agitációt. Ezután az államapparátus, de főleg a rendőrség átállítása következett. A söprést Göring végezte. Az első szám Poroszország volt, Berlinben és a többi városban egymás után váltották le a rendőrfőnököket és a vezető hivatalnokokat. Leváltották a politikai állásban levők 73 százalékát. Göbbels, erről az őrségváltásról írva naplójában, egy érdekes epizódról emlékezik meg:

„Göring a vörös basák egész sorát távolította el – írja –, többek között Noske elnököt is Hannoverben. Milyen aprók is ezek a tacsókók, akiket a sors gúnyolódó kedvében tett ellenfeleinkké. Nem fejtenek ki ellenállást, csak azt kérik, hogy költözködési kiadásait térítsük meg.”

Azonban a tisztogatás mindezzel még csak elkezdődött. Tekintettel arra, hogy a náci párt alkotmányos úton jutott a hatalomra, eszerint kellett haladnia legalábbis addig, míg biztonsággal nem ül a nyeregben. Ez azonban labilisnak tűnt, amíg a marxista és baloldali pártok szabadon folytathatták agitációjukat.

A harmadik birodalom urai nem voltak válogatósak a módszerekben.

Február 27-ének éjszakáján elhangzott a vészriadó: „Gyűjtogatás történt, ég a Reischtag, a birodalmi gyűlés palotája!” Az SA nagy lármát csapott s még az éjjel elfogták az állítólagos tettest, a hol-

land van der Lubbet. A dolog rendkívül gyanús volt. Ha a baloldal hajtotta végre a gyújtogatást, miért nem kísérte ezt semmi más akció? – kérdezték az emberek, Berlin feszülten várta a másnapot.

28-án a kormány betiltotta a kommunista pártot, elnémították az egész baloldali sajtót, az ismertebb munkásvezetőket és sok párttagot börtönbe vetettek. Ugyanezen a napon rendelet jött ki „a nép és az állam védelméről”, amely a weimari alkotmány szabadságjogait „további intézkedésig” hatályon kívül helyezte. Megkezdődtek a házkutatások, elkobzások, a táviratok, telefonok és levelek ellenőrzése. A személyes véleménynyilvánítást, sajtószabadságot, egyesületi és gyülekezési jogot egyre durvábban korlátozták. Több mint félmillió embert, a baloldali pártok felső-, közép- és alsó káderének zömét hurcolták másfél év alatt az internálótáborokba, börtönökbe. Hermann Rauschning, aki a náci uralomra jutást követő években mint Danzig szabadállam miniszterelnöke, Hitler bizalmasai közé tartozott, ezt írja könyvében az internálótáborokról:

„A koncentrációs táborok őreit tudatosan a csőcselékből és a bűnözők világából válogatták ki.... Épp Hitlernél voltam aznap, amikor értesítették a Stettinben és más városokban történt gazságokról. Feltűnő egykedvűséggel hallgatta a beszámolókat. Nemcsak hogy nem háborodott fel emberei túlkapásán, hanem még bő szitkokra is fakadt azok ellen, akik fontosságot látszottak tulajdonítani ezeknek a „nevetséges históriáknak.” (Rauschning: Hitler bizalmasa voltam, 112. o.)

A polgári pártok és szervezetek nem álltak ki a munkásság vezetői mellett, de nem állottak ki azon polgárok mellett sem, akik felemelték szavukat a náci túlkapásai miatt. Rauschning ezt írja:

„Danzig szabadvárosban nyoma sem volt már a Hanza-szellemnek, s az elmúlt századok büszke függetlenségi érzelmeinek. Akiknél tapogatództam, sorra elutasítottak, féltek kockáztatni nyomorúságos kis létüket. Félték, hogy rossz lóra tesznek. A polgárságnak ez a jellemtelensége pecsételte meg Németország sorsát.” (i. m. 281. o.)

A március 5-i választások, amelyek már maguk mögött tudták a náci párt és az SA beépülését az államapparátusba, természetesen a jobboldal győzelmével végződtek. A nemzetiszocialisták 288 mandátumával szemben a „nemzetiek” és a Stahlhelm 52 mandátumot, a szociáldemokrata párt 120-at, a Centrum 73-at kapott. Így

Hitler a nemzetiekkel és az acélszakosokkal megalakította kormányát.

Ha a nácik szavazatainak számát, a többi pártok össz-szavazatával állítjuk szembe, feltűnő, hogy a baloldal vezetőinek kiiktatása és az óriási anyagi eszközökkel végrehajtott propaganda ellenére is Hitlerék csak 34 főnyi abszolút többséget értek el, ami az összmandátumoknak alig 7 százalékát jelentette. A lakosság maga is megdöbbsent a nácik uralomra jutásának első következményeitől.

Thomas Mann, a nagy író, aki első perctől fogva szemben állt a fasiszta diktatúrával, e napokban ezeket írta naplójába:

„Belső meggyőződésemm, hogy az egész népet mélységes rettegés tölti el vezetőivel és azzal a helyzettel szemben, amelybe juttatták. Közöny, fatalizmus és reménytelenség, ezek a rendszer hordozói és támogatói, nem pedig a hit és a lelkesedés. Meglapulva figyelnek és várnak.”

Hitlerék nem torpantak meg. Követelésükre az államelnök, Hindenburg rövidesen elrendelte, hogy a nemzeti és a horogkeresztes zászlót ezentúl együttesen kell felvonni a birodalom szimbólumaként. Kevéssel utóbb a birodalmi gyűléssel elfogadtatták az ún. felhatalmazási törvényt, amely a döntő lépést jelentette a korlátlan diktatúra bevezetése felé. Ezzel a kormány felhatalmazta magát, hogy törvényeket hozhasson akkor is, ha azok eltérnének a birodalom alkotmányától.

Az első rendelkezések az egyes „országok” (tartományok) még főnnálló külön jogait vonták meg, hogy a diktatórikus intézkedések mindenüvé egyformán vonatkozzanak. Ezt követte az államparátus végleges megtisztítása. Kube, a porosz Landtag náci vezetője az egytől százezerig terjedő pártigazolványosok azonnali elhelyezését követelte. Hogy az állások betöltésénél elsősorban mit tartottak szem előtt, arra fényt derít Hitler egy korábbi beszéd-részlete:

„A képesség a legbiztosabban abból állapítható meg – mondta –, hogy milyen módon reagál az egyes ember egy újonnan meghirdetett eszményre. Ez a tévedhetetlen módszer kikeresni azokat az embereket, akikre szükség van.” (1932. szeptember 3-i beszéd)

Április első hetében kihirdették az első bojkottot a zsidó üzletekre. A szervezett munkásság részéről a nemzeti szocialistákkal szemben megmutatkozott ellenszenv ellensúlyozására felállították hivatásszervezeteiket és április 21-én elrendelték a szakszervezetek feloszlását. Félő volt, hogy a közeledő május elseje tömeg-

demonstráció lesz a nácik ellen. A rendelet végrehajtásával ezért várak, de addig is ügyes fogással nemzeti ünneppé nyilvánították május elsejét. Másnap az SA az egész birodalomban megszállta a szakszervezetek székházait és a munkásbankokat, a szakszervezetek vezetőit pedig letartóztatták. Ugyanakkor elkobozták a szociáldemokrata párt teljes vagyonát. A párt erre Prágába helyezte át központját és onnan folytatta működését, de nem sokáig. Június 22-én a szociáldemokrata pártot is betiltották és még Németországban tartózkodó vezetőit elfogták. A többi pártok részben feloszlottak, részben beleolvadtak a nemzetiszocialista pártba. Hitler bejelentette, hogy a forradalom lezárult.

Az egyetlen szervezett erőt, amely még fennállott, az egyházak ereje jelentette. Az egyházak sok szállal voltak egybefonódva az uralkodó rétegekkel és a külfölddel, s éppen ezért velük szemben nem volt alkalmazható az a radikalizmus, amellyel a marxistákkal szemben jártak el. Éppen ezért Hitlerék itt más taktikához folyamodtak. Elősegítették a „német keresztények” vallási mozgalmát, mely azzal a céllal alakult meg, hogy a különböző felekezeteket egy közös – a fasizmust támogató – szervezetbe tömörítse. Az evangélikus és a katolikus egyház szembe helyezkedett a törekvésekkel. A nácik látva az ellenszegülést, itt is erőszakhoz folyamodtak. Hitler az evangélikus egyházi választások előtt, 1933. július 22-én rádióbeszédet tartott és kifejtette, hogy:

„...a német nemzet felemelkedése érdekében, amit a nemzetiszocialista mozgalomtól elválaszthatatlannak tartok, érthető módon azt kívánom, hogy az új egyházi választások eredménye a mi új népi és állami politikánkat támogassa. Mert amidőn az állam hajlandó a vallásos élet belső szabadságát garantálni, akkor joga van remélni, hogy a felekezetek részéről azok az erők jutnak érvényre, akik el vannak szánva a maguk részéről is arra, hogy a nemzet szabadságáért küzdjenek. Ezt azonban nem lehet biztosítani egy megcsontosodott egyház világtól elfordult, a kor jelenségeit és eseményeit felbecsülni nem tudó erőivel, hanem csakis az élő igenlés erőivel.”

Ennek eredményeképpen egyes nácibarát papok kinyilatkoztatták hűségüket a Führer iránt. Az ellentétek azonban nem simulak el és különösen az alsópapság körében sokan továbbra is szembe helyezkedtek a nemzetiszocializmussal. Később új állomásképpen 1935-ben „Kirchen-minister”-t neveztek ki az egyházak fölé.

X. fejezet

Párt és állam. Belső ellentétek

Tekintettel arra, hogy a diktatúra gyakorlása a kezdeményezés feladatával jár együtt, az uralkodó párt nekilátott, hogy megkezdje elveinek gyakorlatba való átvitelét. Folytatták a területi szervezést, a tömeggyűléseket, az SA-nak, a párt védőrségének fejlesztését. Ezzel egyidejűleg fokozódott az állam és a nemzetiszocialista pártapparátus egybeépítése. A párt és az állam közötti viszonyt az 1933. évi december 1-i törvény határozta meg, mely kimondotta, hogy az NSDAP a német állami gondolat hordozója és azzal felbonthatatlan kapcsolatban áll.

Dietrich birodalmi sajtófőnök egy későbbi beszédében, az 1936. évi pártnapon, a következőképpen nyilatkozott az állam és a párt viszonyáról:

„A párt nemcsak a nép akaratát testesíti meg, hanem azt az állammal fennálló különleges kapcsolata folytán végre is hajtja... A párt és az állam nem egy és ugyanaz, mert feladataik különbözők. A párt parancsol az államnak, de nem ő maga az állam!”

Ezen elveknek megfelelően az NSDAP és az SA tagjait különleges bíraskodás alá rendelték. Ezzel megteremtettek egy csak ön-maga iránt felelős réteget. A párt és az állam egységének külső jeleként a véderő és a birodalom egyenruhás tisztviselői a párt felségjelvényét viselték.

Ez a jelenség, az egyenruhás tisztviselő jellegzetes vonása a faszizmusnak. Ez a réteg – gazdasági és társadalmi helyzetének alapjául és biztosítékául – az államot tekintette. Hatalmi helyzetének hangsúlyozására szolgáltak a külsőségeik is: a bőrkabát és az antantszíf. Hogy kik voltak a náci igazában, arról Rauschning megdöbbenő képet fest könyvében. Kiragadunk néhány idézetet, amelyek fényt vetnek arra, kik vezették több mint egy évtizedig Németországot, milyen volt a Führer, élet és halál ura 70 millió ember felett.

„Hitler gyanakvással fogad mindenkit, aki meg akarja vele ismertetni a közgazdaságtan alapelemeit – mondja Rauschning. — Nem titkolja eziránt a tudományág iránt táplált megvetését.

...öszönösen azt hiszi, a közgazdaságtan segítségével igen egyszerű dolgokat tesznek bonyolulttá. Azt mondja, a pénznek, a munkának és a tőkének ne legyenek más kapcsolatai, mint amiket a tapasztalat állapított meg, aztán csak a spekulánsokat és a zsidókat kell kikapcsolni és készen áll máris a gazdasági perpetuum mobile. ...Nincs más mozgóerőre szüksége ennek a gépezetnek, csak a nagyközönség bizalmára, vak hitre..” (i. m. 136. o.)

A kormányzás legfőbb eszközének Hitler a porosz hagyományokhoz híven a megfélemlítést tekintette. A Reichstag égésekor mondotta:

„Ne vonjanak hát a polgári erkölcs mértéke alá. A Reichstag felgyújtása kezembe adja a cselekvés eszközeit s én cselekedni is fogok. A terrort – mondotta – még jogosulttá teszi az a szükség, hogy megdöbentsük a polgárságot, felébresszük bennük a retteget a kommunista merényletektől, s ugyanakkor riadt tiszteletet keltsünk bennük parancsolóik ökle iránt. A világot a félelem végéig való kihasználásával lehet csak kormányozni.” (i. m. 110. o.)

Személyes jellemvonásairól ezt írja Rauschning:

„Nem ismeri a hosszas és állandó erőfeszítést, hogy saját szavával éljek, nincs más benne, csak izgalom és kitörés. ...Irtózik a türelmes, elmerülő olvasástól.

Hitler nem bátor ember. ...korábban szeretett korbácsot hordani. Ma már elhagyta, de a jellem, amit ez a szokás elárult, megmaradt: megvetés, dölyf és kegyetlenség.” (i. m. 332—336. o.)

De a munkatársak között sem találunk különbeget. Rauschning azt írja Göringről, hogy benne a „totális immoralitás” második természeté vált. Hitler tudta, hogy semmi sem fűzi jobban össze az embereit, mint az együtt elkövetett bűnök.

„Valamennyien egyre-másra küldözgették ki a pénzt külföldre, hogy minden eshetőségre tartalékot halmozzanak föl maguknak. A pénzen kívül volt még valahol páncélszekrényben vagy közjegyzőnél egy terhelő bizonyítékokkal tömött aktatáska, aminek tartalma ha napvilágra kerül, szörnyű lett volna a tekintélyes tömegű náci előkelőség számára. Ezek az aktacsomók egyenesen azt a célt szolgálták, hogy megvédjék a letétbe helyezett más pártkiválóságok ellenségeskedése vagy valami hatósági beavatkozás ellen.” (i. m. 128. o.)

A pártok betiltása, az egyházellenes intézkedések, az államapparátus átállítása, a korlátlan diktatúra bevezetése után megkezdődött az a folyamat, amely előrelátható volt. A nemzetiszocializ-

mus, amely mindeddig tagadta a gazdasági élet elsőrendű fontosságát, a tisztogatás befejezte és uralmának megerősítése után gazdasági térre helyezte át tevékenysége súlypontját. Sokan hiszik, hogy ezen a téren is őrsgé váltás következett be. Nem ez történt. Ahol mégis kiiktattak egy-egy tőkést, azt azért tették, mert nem volt elég megbízható a rendszer számára, és a helyébe egy-egy Führer ült.

1934 márciusában megalakították a Legfelsőbb Ideiglenes Gazdasági Tanácsot, amelynek vezető tagjaivá a tizenkét ipari csoportban többek közt a következőket jelölték ki:

Krupp von Bohlen: magánvagyonra 6 millió font, befolyása alatt 15 millió font állott; Thyssen az acélkirály, akinek magánvagyonra szintén 6 millió font, amelynek legnagyobb része Thyssennek közvetlen a háború előtt bekövetkezett menekülése után a Herman Göring Werke ellenőrzése alá került; Von Siemens (villamosság) magánvagyonra 6,5 millió font volt, ellenőrzött 12,5 millió font értékű vállalatot; Bosch (motor) vagyona is elérte a kétmillió fontot, ellenőrzése alatt állt 55 millió; Diehn, a hamuzsír szindikátus igazgatója 10 millió, Vögler a Stahlverein igazgatója pedig 6 millió fontnyi tőke felett rendelkezett.

A gazdasági vezetők 1933 után helyükön maradtak és továbbra is kezükben tartották az irányítást. Jellemző erre a *Wer leitet?* (Ki vezet?) című Németországban megjelent lexikon 1940. évi kiadványa, amely Walter Funk birodalmi miniszter előszavával készült. (*Wer leitet?* Paul C. W. Schmidt. Berlin kiadás) ebben 40 ezer nevet sorolnak fel, akik az országot vezetik. A könyv előszavában többek között ez áll:

„Célunk az eddigi erőket együtt tartani, kifejleszteni, és az állam irányítása, valamint a gazdasági önkormányzat közötti gyümölcsöző összeköttetést helyreállítani, hogy a gazdálkodó személyiség – akitől mindenek előtt a közjóra való állandó figyelmet követelünk – ne szenvedjen hátrányt. Erre oly módon törekedtünk, hogy a vezérletet a részvénytársaságoknál is bevezettük és előnyben részesítettük. A gazdálkodás, a tudomány és párt Führerjei, mint egyenrangúak álljanak egymással szemben.”

Az államapparátus és a gazdasági-pénzügyi hatalom egybeépülésére még néhány adatot sorolunk fel:

Herman Göring gazdasági pozíciói: a Vereingte Stahlwerke Ag. vezetője, a Stahlunion Export Gmb. igazgatója, a Weser Repülőgépipítő Gmb. és a Berliner Handelsgesellschaft felügyelő

bizottsági tagja, a Deutsche Schiff Maschinenbau elnöke és még számos vállalat és biztosító társaság vezetőségi tagja.

Walter Funk: birodalmi gazdasági miniszter, „a gazdasági élet főmegbízottja”, a Deutsche Reichsbank elnöke, a Deutsche Golddiskonto Bank felügyelőbizottsági tagja stb.

Gustav Krupp von Bohlen: nagykövet, meghatalmazott miniszter, a Berndorfer Metallwarenfabrik felügyelő bizottsági tagja, a Krupp Ag. Essen felügyelő biz. tagja, gazdasági szakértői állást töltött be.

Az egypártrendszer bevezetése, az államapparátus átállítása, a tőke és az új uralkodó réteg egybefonódása azt mutatták, hogy a nemzetiszocializmus túljutott legnehezebb időszakán, és Hitler uralma 1934 tavaszán már szilárdnak látszott. Még egy incidens azonban megzavarta és bár rövid időre, de veszélyeztetette tette uralmát. Ez az eset a Röhm-puccs kísérlet volt.

A hatalomra jutás óta a nemzetiszocialista pártban, különösen az SA-ban fokozódó elégedetlenség kapott lábra. Az elégedetlenség oka az volt, hogy Hitler közvetlen környezetében a legfelsőbb gazdasági és katonai pozíciók jó része megmaradt régi viselőik kezén. Az NSDAP sok régi vezető emberének nem tetszett ez a kiegyezés és erősödött a hang, hogy a nagytőke Hitlert befolyása alá kerítette és „második forradalomra” van szükség, hogy ezt a réteget is félretegyék az útból és az állam vezetése valóban teljesen a régi kipróbált náci kezébe kerüljön. Az elégedetlenség fő fészke éppen abban az alakulatban volt, amely hajdan a náci párt legfőbb erősségét jelentette. Az SA sok ezer tagja és vezetői a hatalomra jutásig abban a hitben ringatták magukat, hogy a hadsereg káderei az ő soraikból kerülnek majd ki. Ez azonban nem így történt. A Hitlert körülvevő nagyiparosok és tábornokok félték ettől a zsoldos alakulattól, amelynek igényeit fokozták az elért sikerek. Meggyőzték Hitlert, hogy más a nemzetiszocialista alakulat és más a rendszeresen kiképzett katonaság, és hogy az utóbbiakat csak a katonai tudományokban jártas tisztek vezethetik. Így aztán az SA továbbra is háttérben maradt.

Az elégedetlenkedők vezetője Ernst Röhm volt, az SA Stabschefje, régi nemzetiszocialista, valódi zsoldos vezér. Rajtuk kívül még egy csoport állt szemben Hitlerrel a párton belül. Ezek a Strasser fivérek, elsősorban Gregor Strasser tekintették vezetőjüknek. A náci mozgalomban ő jelentette Hitler első számú ve-
télytársát és Észak-Németországban nagyobb tekintélynek örven-

dett a Führernél. Hitler tisztában volt azzal, hogy ha az SA mellett dönt, akkor a Reichswehr, a hadsereg keblére öleli Strassert és új kormányt alakítanak. Viszont azt is tudta, hogy ha leépíti az SA-t, úgy a további időkben megbízhatóbb szövetségese lesz a nagytőke. 1934. június 30-ának éjszakáján Hitler leszámolt összes vetélytársával és ellenségével. A „hosszú kések éjszakáján” meghalt több száz régi SA és náci párttag. Röhmön kívül meggyilkolták Gregor Strassert és Schleicher tábornokot is.

Beszámolójában, melyet a Führer az ügyről a birodalmi gyűlésen tartott, az esetet meghamisítva beszélt el. Az ellenzék életben maradt része halálos félelemben hallgatott.

XI. fejezet

A nemzetgazdaság változásai

A fő problémát a gazdasági válság likvidálása és a nemzetgazdaságnak a totalitás elvének megfelelő átszervezése jelentette. Ez utóbbi nem kívánt kevesebbet, mint az egész termelő apparátus maradéktalan beállítását a politikai tervek szolgálatába. Ez egybeesett a nagyfokú koncentrációval. A válság éveinek szanálási aktusai a nagytőke és az állam között szoros kapcsolatot alakítottak ki. E kapcsolat most még szorosabbá vált. Az összpontosított gazdaság középpontjában a fegyverkezés állott, amely a válság megoldásának fasiszta útját jelentette.

A munkanélküliségen a hadiipar teljes felfutásáig hatalmas közmunkákkal, az úgynevezett munkacsatával igyekeztek segíteni. Az autósztrádák és repülőterek építésénél a Szezi-csatorna földmunkálatainál megmozgatott földmennyiségnek több mint kétszeresét dolgozták fel. Így csökkent a munkanélküliek száma 1935-ig 2,5 millióra. A munkabérek lényeges emelkedést ezután sem mutattak. A termelő apparátus racionalizálása egyre több munkaerőt tett ismét feleslegessé. Ez a munkaerő két helyen nyert elhelyezést: a bővülő haditermelésben és a külföldet olcsó áruformákkal elárasztó dömping iparágakban, mely utóbbinak célja az volt, hogy a fegyvergyártáshoz szükséges importanyagokért fizetendő valutát megszerezze.

A náci fegyverkezés méreteiről néhány adatot sorolunk fel. A rendszer első három évében a fogyasztási cikkek termelése a válság mélypontjához képest 29 százalékos emelkedést mutatott, míg a nehéziparé 121 százalékos.

Míg a weimari köztársaság utolsó évében a fegyverkezés az összkiadások mintegy huszad részét jelentette, addig 1933-ban, Hitlerék uralmának első évében ez a szám az összkiadások egyharmadára, 1936-ban kétharmadára szökött fel. Erre a bázisra támaszkodva 1935 tavaszán Hitler nyíltan is bejelentette, hogy Németország a Versailles-i szerződés tiltó rendelkezését többé nem veszi figyelembe, és bevezették az általános hadkötelezettséget.

A zsidóellenes intézkedések és egyéb politikai tényezők miatt

bizalmatlan tőkéseket a náci vezetők siettek megnyugtatni. Feder, a párt gazdasági szakértője, aki a hatalom átvétele előtt az ipar szocializálását követelte, kijelentette, hogy a szocializálás káros. Frick belügyminiszter 1933-ban ezt mondta: „Sokan második forradalomról beszélnek. Mindenkit figyelmeztetek, hogy az efféle törekvéseket szigorúan megtorlom.” Papan: „Sokat fecsegnek küszöbönálló szocializálásról. Talán azért csináltuk meg az antimarxista forradalmunkat, hogy megvalósítsuk a marxisták programját?”

Majd Hitler: „Vegye tudomásul mindenki, hogy a forradalomnak vége!”

A megnyugtatóst rövidesen tettek is követték. Az állam megkezdte a márkakölcsönök kibocsájtását azon vállalatok részére is, amelyek ezekben eddig nem részesültek. Ezek az úgynevezett „Ankurbelungok” (Lendítések), melyek több százmillió márkára rúgtak évente, a tőke bizalmatlanabb elemeit is lassan a nemzeti szocializmus mellé állították és az állami beavatkozás körét kiterjesztették. 1935-ben az ipari rendeletek közel kétharmad részét a Reichswehr, a tengerészet, a birodalmi vasút és egyéb állami szervezetek szolgáltatták.

Az Ankurbelunggal kapcsolatosan egyre nagyobb súly helyeződött a pót- és tartalékanyagok gyártására. Tudták, hogy háború esetén jórészt magukra lesznek utalva: még 1936-ban is olajból 84 százalékos, gyapjúból 90 százalékos, kenderből 70 százalékos, zsírból 45 százalékos behozatalra szorultak.

Nagy erővel láttak tehát a pótanyagok gyártásához, hogy önelátásukat fokozzák. De egyéb szempontok is közrejátszottak. A fegyverkezés más államokban is megindult és a hozzá szükséges nyersanyagok ára a nagy kereslet folytán emelkedett. Egymás után alakultak a műanyaggyárak, amelyek műbenzint, műrostot, műsálétromot, bunát, műszírt és más anyagokat állítottak elő. Hatalmas összegeket fektettek be új és fejlettebb fegyverek gyártásába.

A külkereskedelem lassan elvesztette régi szállítóit. Az új exportörökkel – elsősorban a dél-amerikai és balkáni államokkal szemben – a német kereskedelem már kollektívan lép fel. Ez azonban sokszor csak az import lebonyolításáig tart. A fizetéseknel a náci főleg a kiszolgáltatott kelet-európai államokkal – köztük Magyarországgal – szemben egyre gyakrabban hivatkoznak a német gazdaság magánjellegeré. A cégek különféle ürüggyekkel húzzák, halasztják a fizetést és az exportáló államok, ha viszont akarják látni pénzüket, kénytelenek – most már pontosan meghatározott kontingens-

szerződésekkel tovább szállítani, főleg mezőgazdasági cikkeket és nyersanyagokat.

A termelés növekvő összpontosítás jegyében folyik tovább. A textiltermelés, mely eddig háttérbe szorult, teljes erővel dolgozik. A gyárak éjjel-nappal üzemben vannak, és varrják a ruhákat a hadseregnek. Hasonló a helyzet a többi fogyasztási iparágban is. A kis- és középipar viszont a korábbi ígéretekkel ellentétben visszafejlődik. 1936-ban több mint 130 000 kézműves üzem zárt be.

A fegyverkezésbe és egyéb Ankurbelungba fektetett milliárdokat növekvő adókkal fedezik. Az állambevételek négy év alatt 6,6 milliárdról 20 milliárd márkára nőttek. Azonban még ez az óriási összeg sem fedezte a kiadásokat és az állami bank kénytelen volt egyre több „munkafedezetű” márkát kibocsájtani. Ez természetesen a márka értékcsökkenéséhez vezetett.

A monopoltőke hatalmának növekedését ideológiailag is alátámasztották. Kialakult az elmélet a hasznos, alkotó „schaffendes kapital”-ról és a harácsoló, spekuláns „raffendes kapital”-ról. Az előbbit a nácibarát iparbárok tőkéje jelentette, az utóbbit főleg a nyugati államok „tőzsdé plutokratái”. Jól mutatja a tőke erősödését a részvényárfolyamok emelkedése. A *Wirtschaft und Statistik* 1938-as kötete hűen tükrözi vissza a Schleicher-kormány bukása és a hatalom megszerzése utáni árfolyameséseket követő fellendülést. Az osztókenyeresség az 1933-as 11,1 milliárdról 18,8 milliárdra nőtt. Ebből a hatalmasra duzzadt profitból tellett a náci párt és az erőszak apparátus fenntartására is.

A banktőke terén az új részvénytörvény csökkentette a kisorszvényesek jogait a többségi birtokosokkal szemben. A vezéri elv értelmében a nagyrészvényesnek joga volt, hogy annyit közöljön a közgyűléssel, amennyit jónak látott. A haditermelés fokozása érdekében az osztalék nagyságát 6 százalékban szabták meg, a többi fegyverkezésre ment. A bankok nemzetiszocialista kormánybiztost kaptak, legtöbbször éppen az eddigi Führer, azaz a nagyrészvényesek egyikének személyében.

A háborúra való készülődés ideológiai síkon is folyt. Elméletek láttak napvilágot, melyek azt próbálták bizonyítani, hogy Németország a fennálló határokon belül képtelen megélni, hogy joga van a terjeszkedésre. Ezek az elméletek egy új tudományon, a geopolitikán nyugodtak. Ez iskola atyjának Karl Haushofer tábornokot tekintették. Haushofer iskolájának alaptétele volt: a *tér* a nemzetek életében életfenntartó tényező. Csak az a nemzet életképes,

melynek bőséges élettér (Lebensraum) áll rendelkezésére. Ha az élettér nem elégséges, akkor ki kell tágítani, ha másképp nem megy, erőszakkal, mások rovására.

Az élettér elméletnél fogva Haushofer az államhatárokat nem tekintette merev vonalnak, hanem a „nemzetest” legmozgékonyabb felületének. A felületből állandóan növekedési ékeknek kell kisugározniuk, melyek nem veszik tekintetbe más népek történelmi jogait. Haushofer a Németország körüli kisebb népeket törlemélnépeknek nevezi, amelyeknek az a rendeltetése, hogy egykor ismét beolvasszák őket a birodalomba. E folyamat magyarázatára felállította elgondolását a háromféle határról: az államhatárról, amely a tényleges politikai határokat jelenti, a népi határról, amely az előbbin kívül élő német népcsoportokat is magában foglalja és a védelmi határról, amelyet a birodalom biztonságának stratégiai vonala határoz meg.

A népi határral Haushofer alátámasztotta a hitlerizmusnak azt a gyakorlatát, amely jogot formált ahhoz, hogy az idegen szuverenitás alatt élő németek felett rendelkezzenek, s az előbb említett növekedési ékeket elsősorban a németek által lakott idegen területek felé irányítsa. Így készítette elő a geopolitika az Anschlusst, a Szudétaföld megszállását, Lengyelország nyugati részének annektálását és a magyarországi Volksbund megszervezését. A védelmi határ fogalma ugyancsak az imperialista törekvések elkendőzését szolgálta. Ez lényegében azt jelentette, hogy Németországnak joga van mindazon területek megszerzésére, melyeket biztonsága szempontjából szükségesnek tart.

Az új területek megszerzése újabb forrást jelentett a náci gazdaságpolitika számára.

Haushofernek egy másik tétele a világhatalmat statikus és dinamikus, éhes és jóllakott, fiatal és kiöregedett, proletár és plutokrata népekre osztotta fel. Azt hirdette, hogy az ún. fiatal nemzeteknek joguk van a másik kategóriába sorolt népek elleni támadásra abból a célból, hogy a gyarmatokat újra felosszák az új, feltörő népek érdekeinek megfelelően.

Ez az elméletkomplexum, amely később a „nagyterg gazdaság” ködösítő elnevezésével a nácizmus hivatalos gazdasági elméletévé nőtte ki magát, volt az ideológiai alátámasztása a hatalmi célkitűzéseknek. Míg befelé az autarchia a nemzetgazdaság fő jelszava, addig kifelé a nagyterg gazdaság elméletével igyekeztek a szomszéd népekkel a terjeszkedés tényét tudomásul vetetni.

XII. fejezet

A munkásosztály és a nemzetiszocializmus

„A nemzetiszocialista államvezetés annyira szuverén és annyira fölötte áll minden gazdasági összefüggésnek, hogy az ő szemében a munkavállaló és a munkaadó különbözősége jelentéktelen fogalom. A nemzet legfőbb érdekei szempontjából nincs munkaadó és nincs munkavállaló, hanem csak az egész nép által munkával megbízottak vannak” – mondotta Hitler az 1936. évi birodalmi pártnap proklamációjában.

Már ezt megelőzőleg a Deutsche Arbeitsfront (DAF) megalapításánál kijelentették, hogy minden üzem a tulajdonos és a munkások „közös vállalkozása”. Természetesen a dolgozók hűséggel tartoztak az üzem fűhrerjének, aki azonos a munkaadóval és, akinek egyedül van joga határozatokat hozni az üzemre vonatkozólag. A termelés ellenőrzéséről, beleszólásról szó sem lehet. Az üzemet a nemzet tulajdonának tekintették és csupán mint „ipari hűbért” kezelte a nemzet, illetőleg a Führer bizalmából a tulajdonos. A középkori rendi gondolat, mint a nácizmus oly sok más jelenségénél – itt is kísértett.

A szakszervezeteknek 1933 tavaszán történt betiltása után a gyári munkásságot a nemzetiszocialista üzemi sejtszervezetbe (NSBO) terelték, az ipari középréteget pedig az NS Hago-ba. A vezetőktől megfosztott munkássággal szemben azután megindult a történelem legnagyobb szabású félrevezető hadművelete. Az uralkodó réteg arra épített, hogy azok az engedmények, amelyeket a munkásság számára tett, és a propagandába fektetett összegek bőségesen megtérülnek majd egy hódító háborúban. Intézkedéseket és intézményeket hoztak létre, melyek a politikailag iskolázatlan réteget elkápráztatták propagandájukkal.

„A nemzetiszocialista gazdaságpolitika kiinduló pontja minden néptárs joga a munkára. A munkát függetleníteni akarja a tőkésársárlástól és a konjunktúrától. Helyre akarja állítani a munka eti-

kai méltóságát és el akarja törölni a proletariátus fogalmát.” (J. Öhquist: *A Führer birodalma*. 204. o., Stádium kiadás)

„Sem mire sem leszek büszkébb – mondta Hitler a DAF első kongresszusán –, mint arra, hogy napjaink végeztével valamikor elmondhatom, kiharcoltam a német birodalom számára a német munkást.” (i. m. 207. o.)

A korporációk élén fűhrek álltak és az ő befolyásuk alatt működtek az üzemi bizalmi tanácsok is. Ennek ellenére kellemetlen meglepetések is érték a nácikat. Az 1935-ös üzemi bizalmi választásokon jelöltjeiket sok helyütt kibuktatták és ettől kezdve erre a tisztségre is a DAF jelölte ki a megfelelő személyeket.

Megszervezték az ifjúság számára azt, hogy fizetett szabadságát táborokban töltsék el.

Kiépítették a nagyméretű Kraft durch Freude mozgalmat, amelynek tulajdonképpeni célja volt, hogy azt a szabadidőt, ami a dolgozók rendelkezésére állott, megbízható felügyelet és irányítás mellett töltsék el.

A rideg számok azonban mást mutatnak, mint a propaganda. Még a nemzetiszocialista statisztikai évkönyvek is kénytelenek bevallani az igazságot: a szociálpolitikai intézkedések ellenére is a dolgozók reálbére csökkent. Hitler 1938 februárjában tartott beszédében kijelentette, hogy a nemzeti jövedelem összege 1932-ben 45,2 milliárd márka, 1933-ban 46,6 milliárd márka, 1937-ben 68 milliárd márka volt. Ebből arra a következtetésre jutott, hogy az egyes dolgozók jövedelme is arányosan nagyobbodott. Kevéssel előbb azonban a *Wirtschaft und Statistik* januári száma már közölte a német lakosság egy-egy személyre eső jövedelmének adatait.

Éspedig így:

1929-ben 1453 márka

1934-ben 973 márka

1935-ben 1057 márka

1936-ban 1135 márka

A lakosság ellátása iparcikkekben és élelmiszerekben nem javult. Iparcikkekben bár a termelés emelkedett, főleg a nehézipar termelése nőtt. Ha az 1928-as termelést 100 százaléknak vesszük, akkor:

1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
81,6	52,5	34,4	43,6	72,6	89,9	113,2	123,6

Ezzel szemben a fogyasztási cikkek termelése 1928-hoz viszonyítva:

948	89,2	76,3	82,6	92,4	88,2	98,7	100
-----	------	------	------	------	------	------	-----

azaz: 5 év alatt 1933-tól 38-ig az átlag csak alig volt magasabb, mint a válság legrosszabb éveiben (1930-tól 1933-ig). Tény viszont az, hogy a hadiipar fejlesztése, a pót- és műanyagipar szélesedése, a közmunkák, a hadsereg létszámának növelése, a terület-növekedés következtében a munkanélküliség erőteljesen csökkent ahhoz képest, ami a válság éveiben katasztrofálisan magas volt.

Ez a lakosság közérzetére pozitív hatást gyakorolt, jóllehet a hivatalos statisztikák szerint – még 1936-ban is – a munkanélküliek száma egymillió hatszázezer volt.

* * *

A nagy világgazdasági válságból való kilábalás a nyugati nagyhatalmknál más módszerekkel történt. Az Egyesült Államokban a Rooseveltnél által meghirdetett New Deal, a Brit birodalomban a keynes-i elvek alkalmazása eredményesen segítette elő a gazdaság stabilitását és fejlődését az állami, közületi megrendelések növelésével és egyéb intézkedésekkel. Ez a stabilizáció nem a hadsereg és a hadiipar fejlesztésére épült.

XIII. fejezet

Mezőgazdaság

A közép-európai mezőgazdaság az I. világháború után nem tudott helytállni a jobban gépesített amerikai mezőgazdasággal való versenyben. Az importgabona lenyomta az árakat, az agrárrolló egyre szélesebbre nyílt. Németországban volt olyan időszak, amikor naponta 50 parasztbirtok jutott csődbe. Az 1930 és 1932 közötti időben az elárverezett mezőgazdasági ingatlanok száma 17.157 volt -, 462 485 hektár terjedelemben, míg több mint 1 millió hektárnyi birtokra már megindították az árverési eljárást. Ezeknek a tönkrement parasztnak nagy része a városba került, és tömegükkel erősítették a válság idején a munkanélküliek táborát. A földbirtok-megoszlás Németországban 1933-ban így festett:

10 ha-on aluli	10-50 ha közötti	50-500 ha	500 ha-on felüli
2,267.960 gazda	718.973 gazda	81.795 gazda	6.726 gazda
Birtokuk 7,940.541 ha	14,240.168 hektár	9,204.873 hektár	16,181.203 hektár

Ez annyit jelent, hogy 7000-nél kevesebb nagybirtokos jóval több föld felett rendelkezett, mint két és negyed millió törpebirtokos és kisparaszt.

Hitlerék céljait a mezőgazdaság területén három szempont jellemezte:

- 1.) a nagybirtok megerősítése,
- 2.) a középbirtokosok helyzetének stabilizálása, hogy ezzel szavazóbázist teremtsenek a mezőgazdasági népesség között a maguk számára,
- 3.) az agrártermelés beállítása a haditermelés szolgálatába.

A hatalomra jutás után rövid időn belül moratóriumot és kamatcsökkentést rendeltek el a hitelekre. Ennek az intézkedésnek jelentősége azonban lassan csökkent. A másik út, amelyen a mező-

gazdasági népesség problémáit levezetni akarták, a „telepítés” volt: földet ígértek a parasztnak, de ezt az ígéretet később úgy módosították, hogy majd keleten szereznek annyit, hogy minden német földművesnek jusson belőle. Így azután az akció megfeneklett. A nemzetiszocialisták ugyan azt hirdették, hogy 1933-tól 1939-ig 90 000 parasztbirtokot létesítettek, illetőleg egészítették ki, kb. 500 000 hektárnyi területen. E számoknak valódi értéke akkor tűnik ki, ha figyelembe vesszük, hogy ugyanezen idő alatt repülőterek, határerődök, autósztrádák építésével 1,800.000 hektárt, vagyis a telepítések többszörösét vették igénybe.

Hogy a mezőgazdasági termelést központi irányítás alá vonhassák, a parasztnak „birodalmi termelő rendbe” szervezték, melyet Darre miniszter irányított. A védővámokat a nácik uralomra jutásuk után majdnem kétszeresükre emelték, hogy ezáltal a honi mezőgazdasági cikkek árait emelhessék. Az intézkedés azonban nem érte el a kívánt eredményt, mert a vásárlóerő zömét jelentő ipari népesség a magas élelmiszerárakat megfizetni alig tudta.

A mezőgazdasági termelés központi irányítása egyre jobban éreztette hatását. Az 1933-34-es nagy termés után, amelyhez hasonló emberemlékezet óta nem volt Németországban és amely nagyban alátámasztotta a nemzetiszocialisták megmaradását a hatalomban, a felesleget államilag lefoglalták. Ez a következő évek rossz terméskor hasznosnak is bizonyult. Az egyre fokozódó fegyverkezés miatt a rosszabb terméseredmények ellenére ekkor emelték a közterheket. A fogyasztási és egyéb adók is súlyosabbá váltak. Göring 1936-ban hiába ígért javulást, a parasztság hangulata romlott és a gabonabeszolgáltatás 1937-ben szinte csődbe jutott. A náci uralom első öt évének gabonatermelése kevesebb volt, mint a válság öt esztendejéé. A Göbbels-i apparátus a répa nagy tápértékét propagálta. A tojás eltűnt a piacokról. A birodalmi parasztnapot elhalasztották.

1938. július 1-jén a náci statisztikák szerint a nagybirtokok területe 14 millió hektár volt, ami a mezőgazdasági összterület több mint egyharmadát jelentette. A kimutatott jövedelem e területen 1932-től 1936-ig 1480 millió márkáról 3027 millóra nőtt.

XIV. fejezet

Az ifjúsági és a nőpolitika

A Hitler Jugendet (HJ) 1926-ban szervezték meg. 1931-ben Hitler régi bajtársa, Baldur von Schirach lett a legfőbb SA vezetőségben a birodalmi ifjúsági vezér.

Míg az uralomra jutás előtt a náciak csupán rohamosztagokat hoztak létre fiatalokból, addig 1933-tól kezdve ifjúsági politikájuk megváltozott. Ekkor olyan eszközökhöz folyamodtak, melyeken keresztül a totalitás elvének megfelelően szinte teljes mértékben befolyásuk alá vonhatták az ifjúsági tömegeket.

1936-ban a Hitler Jugend tagságot minden német ifjú számára kötelezővé tették. Ez akkor már nem is ütközött komoly nehézségbe. A demokratikus ifjúsági szervezetek vezetői börtönökben, internálótáborokban sínylődtek. Csupán az egyházak egy része húzódozott az egységes szervezettől.

Az ifjúsági szervezet alsó fokozata az ún. Jungvolk volt a 10—14 évesek számára. Ezután következett a tulajdonképpen Hitler Jugend 14—18-ig. Ugyanezen fokozatoknak felelt meg a leányoknál Jungmädel, 10—14, és a Bund deutscher Mädel a 14—21 évesek számára. A 18 éveseket már feleskették a Führer iránti hű szolgálatra.

A Hitler-ifjak foglalkoztatásának fő pontjait a terep- és hadijárékok és a lövészeti kiképzés jelentette. 1937-ben félmillió, 1938-ban már közel egymillió fiatal vett részt lövészversenyeken. Az utóbbiak fele 10–14 éves közötti volt. A tengerész HJ 1939-ben 50 000, a repülő HJ 10 000, a motoros HJ szintén 10 000, a híradó HJ 45 000, a lovas HJ 20 000 tagot számlált. (J. Öhquist: *A Führer birodalma*)

A HJ szervezetében a régi porosz nevelési szellem a modern technika vívmányaival vegyítve megújult. Két fő szempontja volt ennek a nevelésnek: az egyik a katonai alapokra fektetett sport, amelynek demonstrációjául az 1936-os olimpiai játékok szolgáltak. A másik a „világnézeti oktatás”, amelynek tárgyai a fajismeret,

nemzeti szocialista történelem, a határ menti és a külföldi német-ség problémái voltak.

Ami az iskolapolitikát illeti, az ún. „politikai pedagógia” professzora, Weimler kijelentette:

„Egyetlen mondattal meg lehet mondani, hogy mi a nemzeti szocializmus szellemi viszonylatban: a művelt embertípust felváltani a katonatípussal.”

Jellemző erre a szellemre, hogy egyik legsürgősebb feladatnak tekintették kiadni a rendeletet (még 1933 márciusában) „a német iskolák és felső iskolák túlzúsúfoltsága ellen”, amely feljogosította a belügyminisztert a tanulók számának korlátozására. A munkás és parasztfiatalok jelentős tömegei szorultak ki az iskolákból és kerültek be helyette a haditermelésbe, munkaszolgálatra.

Hogy a vezetők kiképzését biztosítsák, három különleges típusú nevelőintézetet létesítettek, amelyeket az SS egyik vezetője irányított. Az alsó fokozatot a „nemzetpolitikai nevelési intézetek”, a középsőt a „Hitler Adolf iskolák”, a felsőt a „rendi várak” képezték..

Nagy gondot fordítottak mindarra, ami a „faj érdekeit” jelentette. Az eugenetika féltve dédelgetett ága volt a nácizmusnak. Egymás után jelentek meg a törvények „a német vérről és becsületről”, a „német nép örökletes egészségének védelméről”, melyek a házasságkötéseket, a gyermekszaporodást kötötték korlátokhoz vagy mozdították elő a fajvédelem jegyében.

A HJ soraiból kinőtt ifjúság feladatává vált az egyre szélesebb mértéket öltött munkaszolgálat is. A szolgálat idejét vidéken töltötték, táborokban, ahol tovább folyt az a militarista nevelés, ami az iskolában és a HJ szervezetekben kezdődött. A munkaszolgálat olcsó munkaerőt is jelentett és keretei egyre bővültek. A politikai helyzet éleződésével a hadi készülődés fokozásával egyre nőtt a nők szerepe is a munkaszolgálatban.

A nők társadalmi szerepét illetően Hitler jelszava a „Kinder, Kirche, Küche” (Gyermek, Templom, Konyha) volt. A hatalomra jutás után a nőket az „NS Frauenschaftba szervezték. Az első öt évben 10 000 „anyanevelő kurzust” tartottak.

1934-ben vezették be a női munkaszolgálatot is – egyelőre önkéntesen. 1938-ban elrendelték a Weibliches Pflichtjahr.

1939-ben a háború kitörését követő napokban a Reichsarbeitsführert (Birodalmi Munkavezetőt) felhatalmazták, hogy a 17-25 éves lányokat bevonja a birodalmi munkaszolgálati kötelezettség

alá. 1940 tavaszán már a diáklányokat is felszólították a most már kötelességszerűen előírt gyári munkára. Ebben az évben már több mint 200 női tábor állt, amelyekben szigorú katonai keretek között folyt az élet. Németország leányai és asszonyai messze kerültek az ígért Kinder, Kirche, Küche jelszavától.

XV. fejezet

Tudomány és művészet

Nemcsak a gazdasági életet rendelték alá a totális állam céljainak, hanem a szellemet is. Nemcsak a békés termelést állították át hadigazdálkodásra, nemcsak az iskolai nevelést alakították át katonai neveléssé, de a faszizmus szolgálatába igyekeztek kényszeríteni az irodalmat, művészeteket, tudományokat és az egyházat is. Azok az írók, tudósok, művészek, akik visszautasították a náciizmus szellemi béklyóit, menekülni voltak kénytelenek. Goethe, Schiller, Heine hazájában az irodalom és a művészetek hihetetlen mértékben elsekélyesedtek. Valami misztikus homály övezte az „új irodalmat”, amely azokhoz a zavaros gondolatokhoz próbált elméletet, vagy hangulatot konstruálni, amelyeket a Führer a *Mein Kampf*-ban lefektetett.

Tíz nap alatt közel egymillió könyvet égettek el, semmisítettek meg Berlinben és ugyanannyit Németország más városaiban. Hamarosan rájöttek azonban arra, hogy rossz üzlet a könyveket elégetni. Ettől kezdve az indexre tett írók műveit kivonták a forgalomból, és külföldre szállították valutáért, vagy papírgyárakba vitték. A demokrata német írók kénytelenek voltak hazájukat elhagyni. Sokan közülük korán elhaltak, egyesek öngyilkosok lettek vagy koncentrációs táborba kerültek (Werfel, Stefan Zweig, Ernst Toller, Ossietzki és mások). Egy nagy nemzet legjobb írói emigrációba kényszerültek. Elég utalni Thomas Mannra, Brechtre.

Üldözésnek voltak kitéve nemcsak a modern írók művei, hanem a német és világirodalom klasszikusai is. Heine műveit elkobozták és elégették. Azokat a verseket, amelyek valósággal népdalokká váltak, mint például a „Lorelei” az új kiadású könyvekben azzal az aláírással jelentették meg: „szerző ismeretlen”.

A náci kritikusoknak még Goethe is gyanús volt. Egyikük analizálta a nagy író műveit és azokban alacsonyabb rendű fajok káros keverékeit fedezte fel. A hitlerista Németországban megjelent ifjúsági könyvtár kiadványai között a nagy költő művei nem jelentek meg.

A német és világirodalom klasszikusainak helyét a hitlerista írók foglalták el. Ezek között egyike a leghírhedtebbeknek Hans Jost, aki az irodalom legelső Hitler-díját nyerte *Schlageter* című művével és Hans Ewers, a pornográf regényíró.

Az írók műveikben elsősorban a háborút és a pusztítást dicsőítik. „Minden végiggondolt gondolat azt jelenti: lőj” – mondja Jost egyik hőse. A irodalmi termékek egyike Wolfgang Meller regénye: „*Várkastély Magyarországon*”, Göbbels véleménye szerint meghaladta a szépirodalmi művekkel szemben bármikor is felállított követelményeket. A regény egyes fejezetei ellen még a fasisztabarát magyar lapok is tiltakoztak.

Nem feledhető azonban, hogy az ordas eszmék valódi tartalmát a jelentős írók között sem ismerte fel mindenki. Elég utalni a Nobel-díjas Knut Hamsunra, az amerikai Ezra Poundra és a sort sajnos folytatni is lehetne.

A hatalomra jutás után a legkiválóbb német rendezőket és színészeket (Reinhard, Piscator stb.) ugyanaz a sors érte, mint a tudósokat és írókat. A harmadik birodalom drámatermésében kezdetől fogva gyakoriak voltak a szovjetellenes darabok. Mivel az ilyen előadások a közönséget nem vonzották eléggé, a színházak kénytelenek voltak színre hozni nem német klasszikusokat is. Ezeket a darabokat gyakran „javították át”. A film területén ugyanaz a folyamat következett be, mint a színházakban, és ezen nem változtattak olyan kiemelkedő alkotások sem, mint L. Riefenstahlé.

Visszaesés volt a képzőművészetek terén is. Németország nagy művészei (Kate Kolwitz, Franz Mazarell) kénytelenek voltak emigrálni.

A tudományokat a tudatos ferdítések jellemezték.

Az „új” tudományok között az első helyet a fajelmélet és fajkutatás foglalta el. Intézeteket állítottak fel, amelynek legfőbb vezetője, Julius Streicher, orgánuma pedig a Stürmer volt, a leguszítóbb hangú folyóirat. A fajelmélet meghatározta a tudomány minden ágát Németországban.

Fontos szerepe volt a náci „tudományok” között az eugenetikának. Walter Darre, a földművelési és közellátási miniszter „a fajtisztá embertenyésztés” tervével lépett a színre. Ez a terv mély benyomást tett Hitlerre. Kategóriákra osztani az egész népességet, kiválasztani a legjobb „fajszaporító” férfiakat és nőket, sterilizálni a „nem teljes értékűeket”, berendezni „fajfenntartó házakat” (Hágenhöfe), a „faj őrzésével megbízott személyzet” (Zuchtwart)

fennhatósága alatt; ez az a terv, melyet helyesléssel fogadtak a náci politikusok. Néhány a javaslatok közül törvénnyé vált, néhányat pedig kísérletek formájában valósítottak meg.

Érdekes figyelemmel kísérni azt a folyamatot, mely a közgazdaságtanban és a történelemírás terén végbement. A közgazdasági teóriákról a geopolitika és az ezzel párhuzamos nagytérgazdasági fogalmakról már esett szó. A nemzetiszocialista történetírás és történetfilozófia a *Mein Kampf* tételein alapult.

A történeti mítoszalkotásban, melyet tudományos felfedezésként kezeltek, az első hely Alfréd Rosenberget illeti. Rosenberg műve Gobineau elméletén és H. S. Chamberlain könyvén nyugszik. Gobineau *A fajok kémiaja* címen ismeretessé vált elmélete szerint vannak tiszta és kevésbé tiszta fajok és a fajok keveredése hanyatláshoz vezet. Ezt az elvet a germán faj tisztaságának és a világuralomra való jogosultságának bizonyítására használták fel.

H. S. Chamberlain a *Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts* (A XIX. század alapjai) című művében kifejtett tételeit fejlesztette tovább és gyúrta össze mitikus faji vallássá Alfréd Rosenberg. Annak bizonyítására, hogy minden idők és népek kultúrájának alkotói az uralkodó árja rétegek voltak, a *XX. Század Mítosza* című könyv szerzője a történelem előtti időben létezett Atlantiszról szóló legendát használja fel. Az Atlantisz leszármazottai magas, karcsú, kékszemű, szőke hajú, északi emberek, fajtiszta árják. Rosenberg szerint behatoltak a föld minden vidékére, leigázták a bennszülötteket és megajándékozták őket kulturális befolyásukkal. Ennek az őskori kultúrának egyetlen fajtisztaságban megmaradt utódai és követői a germánok. Ezek vannak arra hivatva, hogy meghódítsák az egész világot, biztosítsák az általuk alkotott kultúra végleges diadalát. Rosenberg szerint az északi törzsek leszármazottai vezérkedtek annakidején az asszír, babiloni, egyiptomi, kínai, sőt az amerikai indián népek közt is.

Ami Európa népeit illeti, a náci történészek azt állították, hogy Cromwell idejében kezdődött az angolok faji bűnbeesése, miután a zsidókat beengedték Angliába. Franciaország – Rosenberg szerint – eredetileg német törzsek birtoka volt, és annak ellenére, hogy ott idegen fajú elemek is éltek, sokáig megőrizte északi felső rétegét, a feudális arisztokráciát, mely a kultúra valódi hordozója volt. 1789-ben azonban ez megsemmisült az „alacsony fajú kelták felkelése” eredményeként. A francia forradalom, az újkor legnagyobb jelentőségű eseménye, szerinte gyászos jelenség, amely

visszavetette az emberiséget. Azóta megkezdődött Franciaország faji és kulturális elkorcsosulásának folyamata. A nemzetiszocialista Németország hivatott arra, hogy megmentse Európa árja kultúráját.

Az orosz államot ezen elmélet szerint a germánok elődei alapították. A cárok és az arisztokrácia német eredetű volt. Az orosz birodalmat a germán faj teremtette meg, amely bevitte a kultúrát Kelet-Európa alacsonyabb rendű népei közé. Ezt a fejlődést akadályozta meg Oroszországban az 1917-es októberi forradalom, melyet Rosenberg úgy minősített, hogy ez a „mongol fajták lázadása volt az északi kulturális életforma ellen”. Azóta Oroszországban győzedelmeskedett a „romboló bolsevizmus”, amely Rosenberg és követői szerint megköveteli a minél előbb indítandó kereszties hadjáratot az európai kultúra és civilizáció érdekében.

A rosenbergi mű, a Mein Kampf mellett a fasiszta Németország második számú bibliája volt. Míg Jézust Rosenberg nem tartja zsidó származásúnak, addig Szókratész szerinte nem görög, s míg Bismarkot szocialistának állítja be, addig az SA-csapatok történelmi gyökereit a középkori Manner-bundokban, a lovagrendeknél, majd a bajtársi szövetségekben keresi.

„A hitlerista uralom – mondotta a száműzetésben élő Thomas Mann – az erkölcs és becsület fogalmának olyan lerombolását jelenti, amelyhez hasonlót mindmáig egyetlen nép sem látott... A hitlerista banda korrupciója és romlottsága elérte a legfelsőbb határt. A hitlerizmus megbecstelenítette a német tudományt, megrontotta a német népet és német intelligenciát.”

XVI. fejezet

Külpolitika

A nemzetiszocialista Németország külpolitikájának célja a területhódítások diplomáciai síkon való előkészítése volt.

A jelszót Versailles felszámolása jelentette. A sovinizmustól fűtött külpolitika követeléseit az igazágtalan békeszerződésre alapozta és akár a gazdasági és belpolitikai intézkedések, úgy a külpolitika is egyenes vonalban vezetett a háború felé. Alapelvét Hitler már a Mein Kampfban kifejtette:

„A népi állam külpolitikájának az a feladata, hogy az állam keretébe szervezett faj számára az életlehetőséget biztosítsa és ehhez képest a nép számának szaporodása, másrészt területének és termőföldjének nagysága és jósága között egészséges és természetes viszonyt teremtsen.” (*Harcom*. Centrum kiadás, Budapest., 1941. 449. o.)

„A belpolitikai vezetésre hárul az a feladat, hogy ezt a fegyvert kovácsolja, a kovácsolás munkájának biztosítása és a fegyvertársak szerzése viszont a külpolitika kötelessége.” (i. m. 426. o.)

A hitleri külpolitikát két fázisra oszthatjuk: az első korszak célja volt Németországot kontinentális vezető hatalommá tenni, hogy az európai hegemoniával rendelkező harmadik birodalom azután a második szakaszban megvalósíthassa világpolitikai célkitűzéseit.

Az első korszakban a hitlerizmus kerülte a fegyveres konfliktust. Tudatában volt annak, hogy ehhez még nem elég erős és célja az volt, hogy olyan politikai gazdasági és katonai erőre tegyen szert, amellyel további célkitűzéseit el tudja érni. Ez az első korszak 1938-ban ért véget, az Anschluss-szal, Ausztriának a Birodalomba történő beolvasztásával.

Az első korszak Neurath és más külügyi szakemberek irányítása alatt állott. A második korszakot már Ribbentropp külpolitikája jellemezte, amelyre Hitler személyes irányítása mindjobban rányomta bélyegét.

Hitler első jelentősebb külpolitikai cselekedete a Mussolini által kidolgozott négyhatalmi egyezmény aláírása volt. Kevéssel ezu-

tán következett a „leszerelési” konferencia Genfben. Ezen Hitler olyan követelésekkel lépett fel, amelyek valójában Németország hadi felszerelését jelentették. A többi résztvevők e követeléseket elutasították és Németország kilépett a Népszövetségből. Ekkor rendezték meg az első „népszavazást”, mely azt volt hivatott igazolni, hogy a nép valóban a nemzetiszocialista kormányzat mögött áll. A nagy propagandaapparátussal beharangozott és a közigazgatás által végrehajtott akció természetesen a nácik győzelmével végződött. E népszavazásokat később megismételték, különböző kérdésekben, hasonló módszerekkel.

Miután a Népszövetségből való kilépéssel nem kötötték többé a kollektív biztonsági szerződések szabályai, Hitler igyekezett kétoldalú megneemtadási szerződéseket kötni azon államokkal, amelyek fontosak voltak számára. A próbálkozások azonban egyelőre nem vezettek sikerre. Az Olaszországgal való viszony ez időben még korántsem volt olyan „baráti”, mint később az agresszió idejében. Hitler törekvései, melyek Ausztriának a német birodalomhoz való csatolását célozták, ekkor még nem találkoztak Mussolini tetszésével.

Így történt azután, hogy amikor Hitler 1935 márciusában bejelentette az általános hadkötelezettség bevezetését, a többi európai nagyhatalom megtette az ellenlépéseket. Franciaország, Anglia és Olaszország közreműködésével létrejött az úgynevezett stresai front. A stresai konferencia eredményének Anglia és Franciaország azt tekintette, hogy Olaszország az ő oldalukra állt azon ellentét miatt, amely közte és Németország között Ausztria kérdésében fennállott. Ezzel az egyezményrel azonban hallgatólag tudomásul vették Németország fegyverkezését, ami ezután rövid idő alatt az erőviszonyok jelentős eltolódásához vezetett. Anglia hogy Németországot valamennyire befolyása alatt tartsa, létrehozta Ribbentroppal a flottaegyezményt, amely Németország és Anglia flottájának arányát 35:100-hoz állapította meg.

Közben Olaszország viszonya a nyugati hatalmakhoz az abesszin háború és a spanyol polgárháború következtében egyre inkább romlott és az ország sodródott Németország felé. Így Hitler a francia-orosz szerződés megkötése után elég erősnek érezte magát, hogy felmondja a locarnoi egyezményt és 1936. március 7-én bevonult a rajnai demilitarizált övezetbe.

A német külpolitikában ekkor másfél éves látszólagos nyugalom következett be. Erre az időre esett az olimpiai játékok megrende-

zése, hatalmas demonstrációként a világ felé. De erre a másfél évre esik egy sokkal fontosabb folyamat is, amely egyelőre a felszínen alig mutatkozott.

A rajnai zóna megszállásával Németország ismét bevonult Európa fő katonai hatalmasságai közé. Gazdaságilag és belső szervezetében elég erősnek érezte magát arra, hogy belekezdjen hódító terveinek előkészítésébe. Ez az előkészítő munka két fontos bázisra épült. Az egyiket a külföldön élő német népcsoportok jelentették, a másikat egy titkos szervezet: az ötödik hadoszlop.

A munka első része az idegen államokban élő népcsoportok felkeresése és különböző egyesületekbe való tömörítése volt. Náci „turisták” ezrei utazták be a szomszédos országokat és hosszú heteket, néha hónapokat is töltöttek el azokban. Ezek a rövidnadrágos, térdharisnyás utazók azonban a tájak szépségeire kevesebb időt szenteltek, mint a néptársakkal való beszélgetésekre, amelyekben nem győzték hangsúlyozni a Németországban lévő kedvező állapotokat, a faji felsőbbrendűséget és a minden németet egyesítő Birodalom gondolatát. Különösen Csehszlovákiát, Magyarországot árasztották el, de eljutottak az észak-európai államokba, sőt Amerikába is. Kulturbundok alakultak, amelyek azután rendszeres kapcsolatot vettek fel azzal a szervvel, amely könyveket, propagandaanyagot és információkat küldött nekik. Ezek még jobban elmélyítették és kiszélesítették azt a hatást, melyet a látogatók maguk után hagytak. A nemzetiségi csoportok, melyek hosszú időn keresztül jól megfértek az anyaországok lakóival, a náci agitáció hatása alatt kezdték úgy érezni, hogy jogcsorbítások érik őket.

Rauschning leírja, hogy a külföldi népcsoportok megbízottainak egyik összejövetele alkalmával Hitler beszédet intézett hozzájuk.

„Nagy harcunk előőrsei lesznek önök – mondta –, Németország előretolt őrszemei. Éberségük lehetővé fogja tenni nekünk erőink összpontosítását és támadásunk előkészítését... Arcvonalunk előtt felderítéseket kell végrehajtaniok, támadási előkészületeinket álcázniok. Tekintsék úgy, hogy háborúban vannak. A katonai törvények irányítják cselekedeteiket. ...az Önök feladata küzdeni, hogy biztosítsák Németországnak a világ kormányzását, akkor aztán megkapják részüket az uralomból paragrafusok és paktumok nélkül. Önökre lesz bízva a legyőzött országok felett a gyámkodás, a német nép nevében.” (Rauschning i. m. 191—193. o.)

A náci nemcsak a népcsoportok tagjait használták fel erre a munkára. Felkutatták több államban a velük rokonszenvező politikusokat, quislingeket, seiss inquantokat és a hozzájuk hasonlókat. Ezek az emberek, akik sokszor az első vonalból irányították egyes államok politikáját, hajlandóak voltak előkészíteni a terepet a későbbi agresszió számára.

Így, kellő előkészítés után a hitleri külpolitika elérkezett második fázisához, mely már az agresszió jegyében folyt. Az első áldozat Ausztria volt. Az 1938 februárjában Schuschnigg kancellárral folytatott megbeszélés után a náci ötödik hadtesthez tartozó Seiss Inquantot tették meg osztrák belügyminiszterré. A kancellárt, aki népszavazással akart válaszolni Hitler annexió követeléseire, lemondatták, és a német csapatok március 13-án bevonultak Bécsbe (Anschluss). Az új kormány első intézkedéseképpen a baloldal vezetőit letartóztatták és a nehézipar élére kormánybiztost állítottak.

Kévéssel utóbb a belpolitikában az eddiginél erősebb antiszemita intézkedések történtek. A zsidóüldözések fokozására von Rathnak, a párisi német követség tagjának meggyilkolása szolgált alapul. Míg eddig antiszemitizmusát a nemzetiszocialista Németország főleg jelszavakban hangoztatta, addig most egymást követték a zsidóellenes intézkedések. A vagyonok bejelentési kötelezettségének bevezetése után a zsidóságot eltiltották a legtöbb iparág üzésétől, majd az év végén teljesen kizárták a gazdasági életből. Megkezdődött a zsidóság menekülése. A genfi menekültügyi bizottság adatai szerint 130 000-en hagyták el az országot.

Alig ültek el az Anschluss-verte hullámok, Hitler felvetette a Cseh-Szudéta kérdést. Világosan látszott, hogy elérkezettnek tartja az időt, ha kell fegyveres erővel is kivívni céljait. A követelések a nemzetiségi kérdésből indultak ki. A sajtó állandóan súlyos németellenes atrocitásokról írt és Henlein, a szudéta-földi náci vezér Hitler védelmét kérte ezek ellen. A követelésekre, melyek a háborús provokáció hangját pendítették meg, az angolok Lord Runciman küldték ki megfigyelőnek. Röviddel utána Chamberlain miniszterelnök és Hitler két ízben is megbeszélést folytattak. Hitler követelései az angol miniszterelnököt is megdöbbenették. A látszat már-már az volt, hogy a megbeszélések eredménytelenül végződnek, mikor Hitler Münchenben konferenciára hívta meg a négy európai nagyhatalom képviselőit. Ez a megbeszélés hozta létre a müncheni egyezményt, mely szomorú momentuma marad

a történelemnek. A tárgyalásoknál kitűnt: a nyugat-európai demokráciák politikája, hogy a Szovjetuniót a nemzetközi biztonság kérdéseitől elszigeteljék, olyan következményekkel járt, amely megkönnyítette a fasiszmus útját hatalma kiszélesítéséhez.

A müncheni egyezmény eredménye egyelőre az volt, ahogy a chamberlaini Anglia megint engedett és Csehszlovákia kénytelen volt tűrni a nácik bevonulását 1938. október 1-jén Szudéta-földre. Ez év végén, Hitler hogy kifejezést adjon békeszándékainak, Franciaországgal szerződést kötött.

Ekkor azonban már folyamatban voltak Csehszlovákia annexiójának előkészületei. Az eljárás nagyban hasonlított a szudéta-földihez, csak hogy Henlein szerepét Tiso és a szlovák fasiszták vállalták, akik a csehek által végrehajtott állítólagos atrocitások ellen a birodalom segítségét kérték. Hitler Berlinbe rendelte a cseh államfőt, Hachát külügyminiszterével, és a protektorátusi csatlakozási okmány aláírása után a síró és átkozódó prágaiak sorfala közepette 1939. március 15-én a német páncélosok megszállták a cseh fővárost. Ugyanezen a napon Chamberlain az alsóházban bejelentette, hogy a kilátásba helyezett garanciát érvényesíteni nem lehet, mert „az állam, amelynek határait garantálni szándékoztunk, belülről tört szét és ekként szűnt meg.”

Röviddel ezután a litván kormány német ultimátumra átadta Memel városát.

Ezalatt megkezdődött már a lengyel agresszió előkészítése is. Hitler jegyzéket küldött a lengyel kormánynak, amely Danzig szabad városának a birodalomba való visszatérését és a korridort átvezető exterritorális utak építését követelte. Anglia, ahol Chamberlain politikája népszerűtlenné vált, 1939 márciusában garantálta Lengyelország határait. A garancia alapján Beck lengyel külügyminiszter megtagadta a követelések teljesítését. Németország válaszképpen megnemtamadási szerződéseket kötött a szomszédos államokkal, Litvániával, Dániával Észt- és Lettországgal.

A legnagyobb meglepetést és döbbenetet a nyugati államok közvéleményében a német—szovjet megnemtamadási egyezmény keltette, amelyet augusztus 23-án, a háború kitörése előtt kötöttek. Az ezt megelőző időszakban rendkívül intenzív titkos diplomáciai tárgyalások folytak. A nyugati hatalmak, elsősorban az angol kormány ezeken a tárgyalásokon ismételt kísérleteket tett, hogy Németországgal elkerülje a háborút. A szovjett—német titkos tárgyalások ugyancsak a háború elkerülését célozták a szovjet kor-

mány részéről. A szovjet diplomáciai kísérletek a nyugati hatalmakkal való együttműködésre egyelőre nem jártak sikerrel..

Hitler nem sokkal a lengyel hadműveletek megindítása előtt még egy lépést tett Anglia felé. Kijelentette, hogy ő „szükségesnek tartja a brit impériumot”, hajlandó erre személy szerint kötelezni magát és a birodalom erőit is latba vetni, ha a német gyarmati követeléseket teljesítik. Ez a nyilatkozat azonban már nem volt képes megállítani a lavinát. Még néhány túlfűtött hangú tárgyalás következett, amelyek azonban nem változtattak az eseményeken. A fasiszta Németország elhatározta magát a hódító háború megindítására. Ribbentrop külügyminiszter a lengyel nagykövetet, aki a német ultimátumra nála megjelent, már nem fogadta.

A második világháború 1939. szeptember 1-jének hajnalán kitört.

XVII. fejezet

A második világháború

A II. világháború élesebb, hosszabb és szélesebb kiterjedésű volt, mint az első. A hadviselő országok lakossága, mely az első háborúban összesen 1 050 millió embert érintett, a másodikban 1700 millióra szökött fel, vagyis magában foglalta a föld akkori lakosságának 80 százalékát. A mozgósítottak száma az 1914–1918-as háborúban összesen 73 millió fő volt, 1939–1945-ben pedig 110 millió ember. A háborúban 27 millió katona és körülbelül 25 millió civil pusztult el.

Az 1940. szeptember 27-i berlini hármasszerződésben Németország és Olaszország magára vállalta az új rend bevezetését Európában, de Afrikában és Elő-Ázsiában is, mivel ezen területek is az európai „élettérhez” tartoznak. Japánra jutott a nagy kelet-ázsiai térség.

A háború az elsőtől nemcsak számokban, hanem jellegében is különbözött. A faszizmussal szemben az emberiség a harcot az erők összefogásával vehette fel. Így jött létre a szövetség a nyugati demokráciák és a Szovjetunió között a fasizmus ellen.

A következőkben csupán arra szorítokozom, hogy a háború főbb eseményeit felsoroljam, és néhány vonatkozásban kitérjek a hitleri hadviselés azon jellegzetességeire, melyek megkülönböztetik a történelem előző háborúitól.

Lengyelországgal a hitleri haderő három hét alatt végzett. A Szovjetunió, mely ekkor még nem lépett be a háborúba, bevonult a keleti lengyel területekre és ezzel közvetlen érintkezésbe került a német hadsereggel. A keleti hadműveleteket nyolchónapos téli szünet követte. A nyugati offenzíva megindítása előtt a hitleri seregek megszállták Dániát és Norvégiát, nehogy ezen országokból meglepetés érhesse őket. A terepet az ötödik hadtest készítette elő.

A nyugati offenzíva Schlieffen-tervvel indult meg. Hollandia öt

nap alatt kapitulált, nem sokkal utóbb a belga király is letétette katonáival a fegyvert. A francia és angol erőket a náci hadseregnek sikerült kettévágnia. Elérték a csatornát és az angol sereget Dunquerque felé szorították vissza. Innen tért vissza Angliába hajón a brit hadsereg, a francia és belga katonákkal együtt kb. 350 000 ember. A flandriai csata befejeztével Franciaországban is napok alatt bekövetkezett a döntés. Mussolini, aki elérkezve látta az időt, hogy Olaszországnak is részt szerezzen az osztozkodásból, hadat üzent a franciáknak. A német csapatok 1940. június 14-én bevonultak Párizsba. Három nap múlva Petain tábornok vette át a hatalmat és fegyverszünetet kért.

Ekkor ismét szünet következett. Hitler nem merte megkísérelni az angol inváziót, félt az esetleges kétfrontos háborútól. Bízott abban is, hogy mégis sikerül kiegyeznie Angliával. Ez az időszak a Szovjetuniótól és a nyugati hatalmaktól a fegyverkezés teljes erővel való növelését követelte meg. Közben nagy méretű légi háború folyt. Ismertté vált a szőnyegbombázás, a coventrizálás fogalma. A Ribentropp által létrehozott háromhatalmi egyezmény reményeit mérsékelte az 1940 áprilisában kötött Japán–Szovjet megemeltámadási szerződés.

Ekkor Hitlerék megkezdték a Balkán leroohanását. Az itt aratott győzelmek közben újabb erőfeszítéseket tettek, hogy Angliával kiegyezzenek. Rudolf Hess, a Führer helyettese 1941. májusában Angliába repült. Ott azonban nem voltak hajlandók tárgyalni vele. Ekkor már látszott, hogy Hitler megkísérli eredeti tervét: lerohanni a „keleti életteret”, a Szovjetuniót. 1941. június 22-én majdnem kétezer kilométeres fronton megindult a támadás.

1941 augusztusában Anglia és az USA meghirdette az Atlanti Chartát, melyhez a Szovjetunió is csatlakozott. Az év utolsó hónapjában Japán Pearl Herbour-i támadása után az USA és Anglia hadat üzent Japánnak, majd ezt követően Németország hadat üzent az Egyesült Államoknak. Ezzel a háború világméretűvé vált.

A Szovjetunió elleni háború tervének alap gondolata a villámháború, a szovjet erők mozgósításának megakadályozása, a lakosság demoralizálása volt. Az első nyári hadjáratban a Vörös Hadsereget komoly veszteségek érték. Németország 180 hadosztályt vetett harcba, ezen kívül részt vett a keleti hadműveletekben több román, finn, néhány magyar és szlovák hadosztály. A kezdeménye-

zés a náciknak előnyt jelentett. A valóságban azonban a hadműveletek nem úgy alakultak, ahogy azt a fasiszta haditerv előírányozta.

A hadműveletek első heteiben a Vörös Hadsereg ellenállása megzavarta a villámháború tervét. A front egyre szélesedett és ez meghatározta az események további menetét.

A déli front kiszélesedése előzménye volt azoknak a sikereknek, melyeket a szovjet csapatok a Moszkváért vívott harcokban értek el. Hitlerék nagy tartalékokat vontak össze Moszkva előtt és több mint 50 hadosztállal megkezdték második nagy támadásukat. Miután az elkeseredett küzdelem kimerítette őket, a szovjet hadvezetőség ellentámadásba ment át.

Az 1941-es haditervtől eltérően a hitleri vezetésnek 1942 nyarán az volt a szándéka, hogy Sztálingrád körzetében elérjék a Volgát, Moszkvát keletről megkerüljék, elvágják a hátországtól s így foglalják el. Ezzel egyidejűleg a német haderő egy része Észak-Kaukázusban támadott, hogy a kőolajterületeket elfoglalja. Mindezt 240 hadosztályból álló hadsereg összegyűjtésével kezdték meg, kihasználva azt, hogy Európában nem volt második front. A Szovjetunió súlyos helyzetbe került.

A támadás során a fasiszta erők a Sztálingrád alatti állóharcban kimerültek és kénytelenek voltak szünetet tartani. Csapataikat tartalékokkal egészítették ki, majd novemberben ismét támadásba kezdtek. Egy hétre rá azonban a Vörös Hadsereg csapatai ellentámadásba mentek át a várostól észak-nyugatra és délre. Mindkét helyen áttörték az ellenség vonalát és 60-70 kilométerrel nyomultak előre.

A helyzet a fronton megváltozott. Arról, hogy a nácik elfoglalják a várost, már szó sem lehetett. A további előretörés során a szovjet haderő csakhamar az ellenség 22 hadosztályát körülzárta. A német hadsereg óriási vereséget szenvedett. A hitleristák nem tudták titokban tartani a nép előtt a Sztálingrád alatti pusztulás hírét. 1943. február 4-6-ig Németországban országos gyászt hirdettek. Ezt megelőzően meghirdették a „totális mozgósítást”.

1942 folyamán Anglia és az Egyesült Államok szövetségi szerződést kötöttek a Szovjetunióval.

A hadjárat vonatkozásában ki kell térni arra a harcmodorra, amelyet a fasiszta csapatok az orosz földön alkalmaztak. A Molotov-

jegyzék idézi von Reichenau tábornagy egyik napi parancsát, amelyet mint mintaszerű parancsot minden csapatnak megküldtek. Ez többek között a következőket tartalmazza:

„A helyi lakosságnak és a hadifoglyoknak élelmiszerral való ellátása főlegesen humanizmus. Mindazt, amit a haza önmagától elvon, a katona ne engedje át az ellenségnek.”

Majd másutt:

„Makacsul tartani minden helyiséget, egy lépést se vonulni vissza, védekezni az utolsó katonáig, az utolsó gránátig, ezt követeli a jelen pillanat. Minden pontot, mely birtokunkban van, támaszponttá kell tenni, semmilyen körülmények között sem szabad feladni még akkor se, ha az ellenség megkerülte.

Ha mégis felsőbb helyről kapott parancs értelmében valamely helyiséget el kellene hagynunk, mindent hamuvá kell égetni, a tűzhelyeket fel kell robbantani...”

„A helyiségek szétrombolását úgy kell előkészíteni, hogy: a) a kihirdetés előtt a polgári lakosság semmit se gyanítson, b) hogy a rombolást egyszerre, egy csapásra, a kitűzött időben el lehessen kezdeni... Ezen a napon különös szigorral kell ügyelni arra, hogy a személyek közül senki se hagyja el ezt a helyiséget, különösen a helyiség lerombolásának kihirdetése pillanatától kezdve...”

* * *

A hitlerizmus barbársága, kegyetlenkedése, gyilkos gyűlölete természetesen nemcsak a keleti hadszíntéren mutatkozott meg.

Azokban az államokban, amelyeket lerohantak, a haladó szellemű írókat, művészeket, tudósokat, papokat, tanárokat nagy számban koncentrációs táborba vitték. Lerombolták a francia nép legnagyobbjainak szobrait, többek között Voltaire és Rousseau szobrát Párizsban. A Louvre mintegy 3000 műtárgyát Németországba szállították. A megszállás után bezárták a cseh iskolák többségét, és kaszárnyának használták fel őket. A hitleristák „teoretikus folyóirata”, a *Nazionalistische Monatshefte* kijelentette, hogy a lengyel népnek nincs saját kultúrája, és hogy ennél fogva természetes feladata az úrnép kiszolgálása. A könyvtárakat bezárták a múzeumokkal és az elemi iskolák nagy részével együtt. Mickievicz szobrát lerombolták, ugyanúgy Kosciuszko és Chopin szobrait is.

A hitleristák tevékenységének fejezetei közül a legszörnyűbb az európai zsidóság millióinak kiirtása, a holokauszt. „A háború csak azzal fejeződhet be – jelentette ki Hitler a Reichstagban már 1942.

január 30-án –, hogy vagy a német nép elpusztul, vagy pedig a zsidóság eltűnik Európából.” A lengyel kormányzóság területén koncentrációs táborokba zárták a zsidókat, akiket ott tömegesen pusztítottak el. A tempó gyorsítására megsemmisítő táborokat állítottak fel, ahol a megszállt országokból odaszállított, agyondolgoztatott és kiéheztetett embereket a gázkamrákban és krematóriumokban ölték meg, összesen hatmillió embert.

Az a vadállati kegyetlenkedés, mely a szovjet területeken folyt, felülmúlt minden képzeletet. A középkor legsötétebb gyilkosságai elevenedtek fel. Égetés, agyonkorbácsolás, a női becsület lábbal tiprása jelezte a fasiszta hódítók útját. Nem kímélték a hadifoglyokat sem.

A Magyar Távirati Iroda 1943. május 21-i közlése szerint ekkor mintegy 40 nemzet tagjai dolgoztak a német gyárakban és az Organisation Todt keretében közel nyolc millióra rúgott a hadifoglyok és a külföldi kényszermunkások száma.

XVIII. fejezet

A vereség

A sztálingrádi győzelem után a szovjet hadsereg folytatta előnyomulását és 1943. március végére befejezte téli hadjáratát. Összegezve az 1942-43. évi téli hadjárat eredményeit, a Szovjet Tudósító Iroda a következőket jelentette:

„A Vörös Hadsereg Sztálingrád alatt a világtörténelem legnagyobb vereségét mérte a fasiszta csapatokra. Észak-Kaukázusban és Kubánban szétzúzta a német hadsereget, számos súlyos vereséget okozott az ellenségnek a Közép-Don és Voronyezs vidékén, elfoglalta az ellenséges támpontokat a központi fronton és áttörte Leningrád blokádját.”

A támadó hadműveletek eredményeképpen a Vörös Hadsereg 480 000 négyzetkilométert tisztított meg az ellenségtől és óriási hadizsákmányra tett szert.

Az angolszász hatalmaknál uralkodóvá vált az a vélemény, hogy a Szovjetunióknak nyújtott eddigi támogatást közvetlen szárazföldi katonai erők segítségével kell fokozni a háború befejezésének meggyorsítására. A nyugati demokráciák lakosságának szimpátiája az orosz nép iránt megnövekedett és egyre szélesebb rétegek kívánták a közvetlen katonai beavatkozást. Churchill miniszterelnök és Roosewelt elnök mély belátástól ösztönözve azon volt, hogy minél nagyobb segítséget nyújtson a fasiszmus ellen harcolóknak. Így indult meg a győzelmes afrikai hadjárat, majd 1943 szeptemberében Mussolini félreállítását követően így következett be az olasz kapituláció. Óriási jelentőségű volt az a tény, hogy a teheráni konferencia határozatainak eredményeképpen 1944. június 6-án megtörtént a partraszállás Nyugat-Európában.

„Szövetségeseink csapatai és hajóhada szervezettségét és méreteit tekintve a történelemben példátlanul álló tömeges partraszálló hadműveletet hajtottak végre Franciaországban és mesterei módon küzdötték le a németek erődítményeit. Németország ilyenképpen két front harapófogójába került” – mondotta Sztálin.

A szövetségeseink egyre erősebb csapásai, melyekkel a hitleri

hadsereget sújtották, jelezték, hogy a fasiszmus végnapjai közelednek. Nem változtatott a háború menetén a keleti fronton a hitleri hadvezetés „rugalmas elszakadási” taktikája, melynek célja ütőképességük megőrzése volt esetleges későbbi támadásra. Nem változtatott Magyarország hadszíntérré alakítása 1944-ben, a roskadozó birodalom védelme érdekében. Nem segített a nyugati fronton az ijesztgetés a csodafegyverrel, a V-II bevetése, mely csak az esztelen pusztítást fokozta.

Németországban világossá vált sokak előtt, hogy Hitlert és környezetét félre kell tenni az útból, ha el akarják kerülni az ország pusztulását. Így jött létre az a megmozdulás, mely az 1944. június 20-i Hitler elleni merénylethez vezetett. A merénylet azonban nem sikerült, és a Führer még azon az éjjelen bejelentette, hogy Himmlert, a Gestapo főnökét nevezte ki a honi hadsereg legfőbb parancsnokává.

A hadsereg bomlása erősödött. Néhány elkeseredett támadással a nyugati fronton Hitler arra törekedett, hogy bebizonyítsa az angolszászoknak: van még annyi katonája és fegyvere, hogy különbéke esetén ismét nekitámadjon a Szovjetunióknak. A Führer 1945. április 30-án bekövetkezett öngyilkossága és Berlin esete után Himmler még külön fegyverletételi ajánlattal fordult az angolszászok felé. Mindez azonban már csak arra volt jó, hogy egy-két nappal elhúzza a véget, mely 1945 májusára elkerülhetetlenül beköszöntött. A fegyverszüneti szerződést a feltétel nélküli megadás alapján május 8-án írta alá Keitel tábornagy Berlinben, Dönitz nevében, akit Hitler utódjául jelölt ki és aki még néhány napig mint „államfő” szerepelt Flensburgban, 11 négyzetkilométeren kijelölt birodalmában. Május 23-án a szövetségesek őket is hadifogolyoknak nyilvánították, és az utolsó horogkeresztet zászlót is levonták árbocáról. Az európai háború végetért.

A hitleri fasiszta állam teljes szétzúzása befejeződött.

A teendőket a felszabadító háború befejezése után a potsdami egyezmény határozta meg. A következő lépést a háborús bűnösök nürnbergi pere jelentette. A Nemzetközi Katonai Törvényszék 1946-ban hirdetett ítéletet.

Forrásmunkák

- H. L. A. Fischer: *Európa története*
Franz Mehring: *Németország története*
B. Russel: *Egy évszázad története*
Lenin: *Imperializmus, a kapitalizmus legmagasabb foka*
Keynes: *A béke gazdasági következményei*
Konrad Heyden: *Geschichte des Nazionalsocialismus. (A nemzetiszocializmus története)*
Hitler Adolf: *Harcom*
Varga Jenő: *Wirtschaft und Wirtschaftspolitik 7. évf.*
Statistisches Jahrbuch kötetei
Gereblyés László: *A döntés felé*
Johannes Öhquist: *A Führer birodalma*
Rausching: *Hitler bizalmasa voltam*
Wesselényi Miklós: *A harmadik birodalom bukása*
Alfred Rosenberg: *Mythos des 20. Jahrhunderts. (A XX. század mítosza)*
Szocializmus 1930-as évfolyamok
Dimitrov beszéde a VII. kongresszuson
Wer leitet? Berlin 1940.
Hitler, Göbbels, Ribbentropp stb. beszédei
Sztálin: *A Szovjetunió nagy honvédő háborújáról*
Molotov jegyzéke a megszállókról
Winston S. Churchill: *A második világháború*

Tartalomjegyzék

- I. fejezet A nemzetiszocialista ideológiagyökerei / 5*
II. fejezet Németország és az első világháború / 8
III. fejezet A weimari köztársaság a békeszerződést követő években.
Jóvátétel. / 11
IV. fejezet A nacionalizmus térhódítása a húszas években / 14
V. fejezet A náci párt kialakulása / 17
VI. fejezet A Mein Kampf / 22
VII. fejezet A válság előtti évek a weimari köztársaságban / 27
VIII. fejezet A gazdasági válság / 32
IX. fejezet Az első intézkedések a hatalomátvétel után / 37
X. fejezet Párt és állam. Belső ellentétek / 41
XI. fejezet A nemzetgazdaság változásai / 46
XII. fejezet A munkásosztály és a nemzetiszocializmus / 50
XIII. fejezet Mezőgazdaság / 53
XIV. fejezet Az ifjúsági és a nőpolitika / 55
XV. fejezet Tudomány és művészet / 58
XVI. fejezet Külpolitika / 62
XVII. fejezet A második világháború / 68
XVIII. fejezet A vereség / 73
Forrásmunkák / 76

<http://www.zfuzetek.fw.hu>

ISBN 963 06 01664
ISSN 1216 – 1861

Felelős kiadó a szerző
Felelős szerkesztő Tabák András
2006 Vasas-Köz kft nyomda
Felelős vezető Badó Géza
Terjeszti a Könyvtárellátó Közhasznú Társaság

Z

„Minden propagandának – mondja Hitler – népszerűnek kell lennie és szellemi színvonalát a felvilágosítandó tömeg legkorlátotabb rétegének felvevőképességéhez kell szabnia... a tömeg felvevőképessége nagyon korlátolt. Értelme kicsiny és éppen ezért nagy a feledékenység” (*Harcom*, Centrum 1941. 144-145. o.)

Minél nagyobb a hazugság, annál könnyebb azt az emberekkel elhitetni, mert a nép széles rétegei szívük mélyén inkább csak romlottak, semmint szándékosan és tudatosan rosszak, és így kezdetleges gondolkodásmódjuk mellett könnyebben esnek áldozatul a nagy gazságoknak, mint a kicsinyeknek, mert hiszen néha ők maguk is szoktak úgy gondolkodni, viszont nagy hazugságokra nem képesek.” (i. m. 185. o.)

„Valahányszor látszólag lehetetlen kérdések megoldásáról vagy követelések valóra váltásáról van szó, a nép teljes figyelmét egységesen e kérdésre kell összpontosítani, mintha tőle léte vagy nemléte függne. A nép csak így lesz hajlandó nagy teljesítményekre és erejének megfeszítésére.” (i. m. 200. o.)